

ШИРИН ИЛЬЯ

**ВЛИЯНИЕ
СВЯЩЕННОЙ КНИГИ ТОРА
НА ЛИТЕРАТУРУ
БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО
ВОСТОКА**

ШИРИН ИЛЬЯ

**ВЛИЯНИЕ
СВЯЩЕННОЙ КНИГИ
ТОРА НА ЛИТЕРАТУРУ
БЛИЖНЕГО И
СРЕДНЕГО ВОСТОКА**

**Баку
Ширваннешр
2013**

Лауреат Международного Золотого Приза (Мадрид, 2004)
Ширваннешр, 03(1623) 2013
Нашир Гашам Исабейли

Редактору
Рагим Бабаев

ШИРИН ИЛЬЯ
ВЛИЯНИЕ СВЯЩЕННОЙ КНИГИ
ТОРА НА ЛИТЕРАТУРУ
БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА
Баку – Ширваннешр – 2013
68 стр.

83.3 Az (2)

Ш -----

054

© Ш.Илья, 2013

Баку-АЗ 1004, Бадамдарское шоссе 77
Тел: 492-92-27, 492-93-72, (050)316-23-40

СВЯЗИ «СВЯЩЕННОЙ КНИГИ» - ТАНАХИ (ТОВРАТА) С ЛИТЕРАТУРНЫМИ ПРОИЗВЕДЕНИЯМИ БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА

В колыбели человеческой цивилизации – Ближнем и Среднем Востоке искусство, наука и культура развивались с древнейших периодов, достигнув невиданных достижений. Литература этих регионов мира, завоевав прочное место в истории цивилизации, обогатила кладовую мировой культуры редкостными произведениями. Литература Ближнего и Среднего Востока не только упрочила свои позиции, но и стала крупным источником для развития мировой культуры, периодически внося в нее литературные жемчужины.

Ближний и Средний Восток создали и оставили для истории бесценные труды и архитектурные памятники.

Все три религии – иудаизм, христианство и ислам, зародились на Ближнем и Среднем Востоке на основе принципов (философии) единобожия (монотеизма), являющегося продуктом древней человеческой цивилизации. Созданные в разные периоды на основе прогрессивных идеалов эти религии не только положили конец бытовавшим прежде идолопоклонничеству, зороастризму, но и имели огромное значение для общественно-политического развития общества.

Сюжетная линия произведений о зарождении иудаизма и истории развития еврейского народа связана с религиозными культурами. Рождение пророков, их философские мысли, открытие новых общественных и правовых законов, формирование государственного устройства и управление им, сочинение поэтических произведений подчинялось борьбе с идолопоклонничеством и другими религиозными течениями, завершая воцарение идеи единобожия (монотеизма). Когда 33 века назад 26-е поколение израильских племен приняло Товрат – Тору, большая часть народов мира жила в обществах, в которых процветали беззаконие, гнет, кабала, бездуховность. В процессе развития единобожия (монотеизма), вышедшие из бени-израильских племен пророки, ученые и другие прогрессивно мыслящие личности брали за основу Товрат (пять книг пророка Мусы). Кроме этого, бени – израильские племена объединились и сформировались как единая нация, создали на Востоке мощную империю – Государство Израиль и на основе прогрессивных мыслей в полной мере обобщив и сформировав исторические и другие поэтические, правовые и философские произведения выдали Танахи – священную книгу иудаизма.

Сборник письменности евреев – Священная книга, появившаяся благодаря вдохновению от Всевышнего. Традиционно Танах делится на Тору, Невиим и Кетувим.

На Ибрани (еврейский язык) книга называется «Танах». Слово «Танах» представляет собой начальные буквы названий трех разделов еврейского Священного Писания: Тора, Невиим, Кетувим (на иврите буквы Х и К дают единое звучание буквы «kat»).

Первым и основным письменным документом еврейства является «Тора» - пять книг пророка Моисея. Слово «Тора» позаимствовано от слова «очаа» из Ибрани (еврейского языка) и означает «инструкция». Она считалась первой группой книг. На Ибрани (еврейском языке) эти пять книг, в то же время, называются Хумаш. Взято оно из слова Хамеш на древнееврейском языке, означающем «пять».

Определенную часть Торы составляют «законы». Израильское государство подвергалось захвату различных народов (арабов, римлян, греков, турок, англичан). После покорения евреев эти народы использовали Тору в своих целях и присвоили ее законы, представляя их миру под видом «Культура Греции» и «Законы Римской империи».

В распространении традиций «Хамсе» среди поэтов и писателей Ближнего и Среднего Востока не обошлось без влияния «Хумаш».

Вторая группа книги Танах – «Невим» состоит из основных восьми книг и вобрала в себя религиозные и исторические произведения пророков. Последняя, восьмая книга, состоит из 12 книг и называется «малой книгой пророков».

Третья группа книг Танах – «Кетувим» состоит из 11 книг, вобрав в себя поэтические произведения и исторические труды.

Основные поэтические произведения: Забур, Песнь Песней, этические вопросы и книга Ваиз пророка Сулеймана, книга Эюба, элегии, история Юсифа и его братьев, апогрифы и другие поэтические произведения. Мы остановимся на основных поэтических произведениях

Кетувим – поэтические произведения

Забур – книга пророка Давуда – Талаим-Забур – поэтическая книга. Написанная на музыку, она состоит более чем из 150 притч. Забур – сборник восхвалений и молитв в «Священной книге» Танах. Все восхваления и молитвы написаны в поэтической форме. По содержанию они различны: восхваления Всевышнему, помощь божествам, защита, молитвы для избавления, мольбы о прощении, благодарность Всевышнему, молитвы о покаянии и т.д. В них отражены радость, скорбь, безнадежность и гнев автора.

Пророк Давуд обладал красивым голосом, он играл на органе и других музыкальных инструментах, читал стихи из Забура. В классической поэзии Востока выражение «Ляхни-Давуд» (голос Давуда) указывает на красивый и обаятельный голос. Это выражение можно встретить и в настоящее время.

Из 1 притчи:

- 1-1. *Не внимающий совету дурных,
Не следующий дорогой грешников,
Не находящийся в
окружении насмешников,
Как счастлив такой человек!*
- 1-2. *Он получает наслаждение от законов
Всевышнего, днем и ночью глубоко
задумывается о них.*
- 1-3. *Как дерево, выросшее на краю текущих
вод в свой сезон дает плоды,
не блекнут цветы,
во всех делах завоюет успех.*

Из 2 притчи:

- 2-1. *Отчего нации в такой возне,
Думают о пустых вещах?*
- 2-2. *Собираются шахи мира,
Властелины соединяются,
Чтобы выступить против Всевышнего.*
- 2-3. *Говорят:
«Давайте разорвем их оковы
Скинем цепи с себя».*

Из 6 притчи:

- 6-8. *Эй, вы, совершающие злые выходки,
сторонитесь меня!
Потому что Всевышний
услышал мои рыдания.*
- 6-9. *Он выслушал мои мольбы,
Всевышний принял мои молитвы.*

6-10. *Все твои враги будут обесцещены,
В душах их воцарится тревога,
От стыда возвратятся восвояси.*

Из 17 притчи:

17-11. *Встали на след, взяли в полон,
Ждут мига, чтоб опрокинуть наземь.*

17-12. *Они как кровожадный лев,
готовый растерзать,
Как тигр, затаившийся в засаде.*

1-1. Забур легендарного военачальника и поэта пророка Давуда отражает все периоды его жизни, борьбу до победного конца. Поэтому книга Забур на протяжении веков и до сегодняшнего дня остается источником мужества, служит еврейскому и другим народам.

Философ и ученый Иосиф Телушкин пишет:

- Техлим (Забур) Давуда до сего дня остается самой знаменитой и богатой из всех поэм, написанных на религиозные темы. Написанный мудро, поэтически просто Техлим (Забур) не имеет себе равных в мире. Эти книги так вросли в мировую культуру, что многие писатели и музыканты до сих пор не знают, что определенная их часть вошла в Танах (Товрат).

Н.Ширман пишет: «Переселяясь в мир иной, пророк Давуд оставил нам две сокровищницы: одну из частей священной Торы – Техлим (Забур) и религиозное богослужение.

Яков Изаак пишет: Для еврейского народа повелитель Давуд не умер, вечная память о нем запечатлена в его книге Мехаим.

Во вступлении к книге Техлим (Забур) написано:

- Иса Масих (пророк христиан) часто использовал Забур, приводил из него цитаты. Авторы «Эхди-джид» (религиозная книга христиан) широко пользовались стихами из Забура.

Эта книга (Забур) – одна из религиозных сокровищниц, использовавшихся со времени зарождения общества верующих в Ису Масиха (пророка).

В книге Псалмов душа человека обращается к Богу. В Псалмах-техлим человек находит успокоение в тяжелые дни недуга, когда он тревожится за свою жизнь или за жизнь близких. Он находит в этой книге пристанище и укрытие, когда постигают людей эпидемии, засуха или ужасы войны. Даже в самые тяжелые минуты жизни, люди черпают в псалмах-техлим утешение и поддержку.

Согласно завещанию пророка Давуда, после его кончины в Священную книгу Танах были включены три поэтических произведения наследника его престола, сына пророка Сулеймана. Одна из них – «Песнь Песней» (Шир и Ширим), состоящая более чем из тысячи стихов и поэм, наполненная любовными чувствами в период молодости.

«Песнь песней»

Поэтическая книга, состоит из песен о любви. В них повествуется о чудодейственной силе любви, это чувство расценивается как высокая вершина человеческой жизни и человеческой души, основа для достижения поставленной цели.

Главная героиня произведения девушка. Здесь, в основном, переговариваются стихами девушка и юноша.

В 8-м разделе 5-й песни читаем:

Девушка:

*Эй, девушки Иерусалима,
Заклинаю вас,
Любимого отыщите, скажите ему:
«Я вне себя от любви».*

В 9-м разделе 4-й песни написано:

Парень:

*Эй, приятель, эй, невестка,
Одним взглядом очаровала душу.
Рубиновый камень накинула на шею,
Красотою покорила душу.*

Стихи этих песен, в то же время, носят аллегорический (иносказательный) смысл. Эти песни любви представляются как наглядное изображение отношений еврейского народа ко Всевышнему.

Таким образом, мы видим первые образцы стихотворений на темы любви, написанные в IX-VIII веках до нашей эры в Танахе – «Священной книге» иудаизма.

Этические вопросы (афоризмы)

В пору мудрости и в среднем возрасте Сулейман написал поэтическую книгу, состоящую почти из трех тысяч афоризмов (этических вопросов).

Книга Сулеймана – сборник этических и нравственных назиданий (инструкций) в виде вопросов и глубокомысленных слов.

Этические вопросы повествуют о семье и дружеских отношениях, трудовой и общественной жизни. Основные темы: мудрость и невежество, добро и зло, глубокомысленные слова, богатство и бедность, радость и горе, тяжелый труд и бедствие.

Из этических вопросов:

14-14. Заносчивые сердца досыта поглотят плоды на своем пути, хороший человек получает взамен от своих поступков.

15-22. Бесцельное намерение не сбудется, если много верных советов, то будет и удача.

16-22. Разум – источник человеческой жизни. Безрассудно учить глупца разуму.

17-22. Радость сердца самое хорошее лекарство для души, разбитое сердце осушит кости.

18-24. Много друзей - не панацея от всех бед, есть друг и ближе брата.

Коэлет – книга Ваиза

Оказавшись беспомощным в период старости, Сулейман написал «Коэлет» – книгу Ваиза. В ней говорится о непродолжительности и бессмысленности человеческой жизни, его необъяснимой несправедливости, несбыточности человеческих желаний. Несмотря на это, книга рекомендует людям прилежно трудиться, получать удовлетворение от богатств, ниспосланных Всевышним. Во вступлении к книге Ваиза читаем: Читая книгу Ваиза, многие как в зеркале видят собственные мысли и размышления и находят в ней утешение. Проповедующие такие мысли люди учатся больше уповать на Всевышнего и выявляют тем самым настоящий смысл жизни. Отрывок из «Коэлета» – книга Ваиза:

Из раздела «Несбыточность радости» (2-4-11)

4 - Большие я делал дела: строил себе дома и насаждал для себя виноградники.

5 - Я устроил себе сады и парки и насадил в них разных деревьев плодовых.

6 - Я устроил себе пруды – орошать из них рощи, растящие деревья.

7 - Приобрел я себе рабов и служанок, и были у меня домочадцы; также крупного и мелкого скота у меня было больше, чем у всех, что были до меня в Иерусалиме.

8 - Собрал я себе и серебра, и золота, и сокровищ царей и государств; завел я себе певцов и певиц, и услады сынов человеческих, роскошные колесницы.

9 - И возвысился я более всех, кто был до меня в Иерусалиме, и мудрость моя помогала мне.

10 - И ни в чем, что очи мои просили, я не отказывал им, ни от какой радости не удерживал я сердца своего, ибо радовалось сердце мое от всех трудов моих, и это была моя доля от всех трудов моих.

11 - Но оглянулся я на все дела свои, что сделали руки мои, и на труды, что я свершил, и вот все суета и погоня за ветром, и нет в том пользы под солнцем.

Книга Эюба

Книга Эюба – написанное в литературной форме произведение, расследующее основные и фундаментальные проблемы иудейского вероисповедания. В основном, это рассказ совершенного, праведного, почитающего Всевышнего и пережившего немалые страдания человека.

Элегии

Книга состоит из пяти элегий. Они написаны пророком Еремией после разрушения в 586 году до христианского летоисчисления Иерусалима и обращения в рабство населения города. 1-4 части книги написаны в акrostическом смысле, то есть стихотворные ряды начинаются буквами алфавита Ибрани. Лишь в третьей главе три стихотворения начинаются одинаковыми буквами.

Примеры из элегий:

1-2. *Горько плачет по ночам,
Щеки покрываются слезами.
Среди возлюбленных
Никто его не утешит.
Все друзья предали,
Отвернулись от него.*

1-16. *Из-за них я плачу,
Слезами обливаюсь.
Утешитель мой далеко,
Оживить меня некому,
Чада остались в одиночестве,
Ибо победу празднует враг.*

Юсиф и его братья

Священная книга Танах предоставила литературе Ближнего и Среднего Востока еще одну литературную тему – «Юсиф и его братья».

Танах не только познакомила с этой историей Ближний и Средний восток, тема перешагнула границы этих регионов и захватила весь мир.

История Юсифа и его братьев впервые нашла отражение в письменной литературе XII века нашей эры – первой книге «Брейшит» Товрата «Хумашун» (сборник пяти книг пророка Мусы). (Брейшит – сотворение 37-39-5).

Юсиф всегда оставался верным идеи единобожия (монотеизма) пророка Ибрагимхалила. Он родился в 1561 году до нашей эры в семье внука создателя иудейской религии патриарха Ягуба. 40 лет правил египетским государством, в 110-летнем возрасте в 1451 году до н.э. скончался в Египте.

Согласно завещанию, бени-израильские племена, зародившиеся среди 12 сыновей Ягуба, возвратившись из Египта, перенесли его могилу в родной Кенан - земли современного Иерусалима. В настоящее время его гробница находится в городе Шхем Государства Израиль.

Гробница матери Юсифа Рахили находится в Израиле между высотами Бейт-Эль и Бейт-Лехем.

Могила отца Юсифа патриарха Ягуба в семейной гробнице «Махнела» в израильском городе Хевроне (здесь похоронены также пророк Ибрагимхалил, его жена Сара, младший сын Исхак, его жена Ривка и внук Ягуб).

Для поклонения этим гробницам со всех концов света в Израиль приезжают путешественники, ученые, туристы, представители различных религий.

Легенды о жизни Юсифа отличаются от мифов о любви, известных в мире, к тому же героями произведения являются существовавшие в реалии исторические личности.

Во время написания большинства поэм о Юсифе и Зулейхе, поэты и писатели Ближнего и Среднего Востока брали за основу романтическое повествова-

ние из Товрата о любви Юсифа к жене египетского аристократа и добавляли к нему свои приложения. В рассказе о Юсифе и его братьях в Товрате и Коране имя Зулейха не упоминается. Магомедали Тебризи указывает, что неизвестно кто и когда впервые использовал это имя. По имеющейся информации, впервые имя Зулейха встречается в произведении Ба-ламина «Терчумеи – Тарихе Тябяр».

Аббасали Саровлу пишет: «История Юсифа и Зулейхи не только тема для литературы Ближнего и Среднего Востока, но и вечная тема для всей мировой литературы. На Ближнем и Среднем Востоке и в Европе 98 авторов обратились к теме Юсифа и Зулейхи и создали свои легенды. Некоторые из них нашли научный анализ в сравнении с поэмой «Юсиф и Зулейха» Абдурахмана Джами».

Ученый затем продолжает: «Известно, что легенду о Юсифе и Зулейхе как письменный источник впервые привнес в мировую литературу «Товрат». Естественно, вместе с собой Товрат представил окружающему миру и самую занимательную историю о Юсифе. Безусловно, границы не были ограничены, они, действительно, охватили весь мир».

В своей книге «Теория литературы» турецкий поэт Исмаил Хабиб отмечает, что в литературе его страны 21 поэт обращался к теме Юсифа и Зулейхи.

В 1956 году немецкий ученый Э.Хеслер создает труд под названием «Юсиф из Товрата в литературных произведениях Востока» и публикует его в

сборнике новостей исследовательского института Востока Академии наук Германии.

Другой немецкий ученый Х.Прибач в опубликованной в 1937 году книге «Рассказы о Юсифе в мировой литературе» предоставляет широкую информацию о распространении в мировой литературе легенды о жизни Юсифа.

Ученый-востоковед А.Бертельс пишет:

«Юсиф и Зулейха» составляет одну из ярчайших страниц истории мировой литературы. Легенда «Юсиф и Зулейха» своим интересным содержанием соответствовала вкусу народов мира. Поэтому эта тема была и остается одной из самых любимых в мировой литературе. Последовательное изменение разнообразных эпизодов, полное лишений детство, нелады в семье, ужас обращения в рабство, приближение свободы, кошмары темниц, головокружительное восхождение – все это на протяжении не только столетий, но и тысячелетий является причиной вхождения указанного предания в ряд выдающихся литературных произведений».

Аббасали Саровлу указывает: Появление поэм Фирдоуси Туси, Абдурахмана Джами о Юсифе и Зулейхе, тетралогии видного немецкого писателя Томаса Манна «Юсиф и его братья», драм классиков турецкой литературы Назыма Хикмета «Юсиф и Менафис» и Халиды Адиб «Пастухи Кенана» подчеркивает ценность легенды-памятника о Юсифе и Зулейхе для культуры человечества.

Несколькими строками А.Фирдоуси мастерски изображает жизнь Юсифа:

*Был я жалким и изнуренным рабом,
Достоин был нищеты, темницы, колодца,
Подарил мне богатство и престол Кенана.
Теперь весь мир готов мне услужить.*

А.Фирдоуси также представляет нам бесподобную красоту Зулейхи:

*Родимое пятно на крае глаза,
Сам глаз рад видеть его.*

Таким образом, на Ближнем и Среднем Востоке некоторые обращавшиеся к истории Юсифа поэты и писатели, ученые, создававшие аналитические и исследовательские труды, оставляя в тени эту историю как первоисточник в мировой литературе, почитаемую Юсифом веру, его национальную и племенную приверженность, пропагандировали собственное вероисповедание, используя принципы национальной поэзии.

Аббасали Саровлу в исследовательском труде к поэме «Юсиф и Зулейха» крайне осторожно отзывается об убеждениях Юсифа, его племенной и национальной принадлежности. Он ограничивается на протяжении всего произведения изображением Юсифа выходцем из Кенана, Гудси, иной раз набожным человеком. Для примера обратим внимание на анализ образа Юсифа в данном произведении.

Ученый пишет: Влюбиться в жену хозяина дома, в котором ты как раб удостоился хлеба-соли, для Юсифа было не только ужасным делом, но и коварным преступлением. Для беспорочного и святого человека совершение этого преступления было равносильно смерти. Оставим в стороне кошмарное положение и безвыходные трудности, вызванные всем этим, ведь перед Юсифом стоял еще один очень сложный и неразрешимый вопрос.

Но может ли идолопоклонница Зулейха ответить взаимностью Юсифу, считающего себя выходцем из Гудси и приверженцем Всевышнего? Ни в коем случае. Не позволят сделать этого ни шариат, ни вера, ни гнев Всевышнего. Из вышеуказанных строк становится очевидно, что ученый представил Зулейху как идолопоклонницу, а Юсифа – выходцем из Гудси, верным рабом Всевышнего и этим он ограничился.

А. Саровлу анализировал поэму «Юсиф и Зулейха» узбекского поэта Дирбакына. Сравнивая ее с одноименным произведением А.Джами, он указывает, что Дирбакын приписал Юсифу неубедительные, не соответствующие реалиям эпизоды. Рассмотрим один из этих эпизодов, выявленных ученым: покоренные красотой Юсифа, женщины-огнепоклонницы невольно вынуждены поклоняться исламской вере.

Ученый вполне резонно отмечает, что подобные наивные утверждения послужили несоответствию поэмы действительности. Вместо того, чтобы показать вынужденное признание женщинами-огнепок-

лонницами исповедуемой Юсифом иудейской веры, он описывает их поклонение исламской вере, зародившейся после двух тысяч лет с периода жизни Юсифа.

Апогрифы

Самое знаменитое из еврейских литературных и исторических произведений, не вошедших в Священную книгу – Танах, принадлежит братьям Маккавей и повествует об ожесточенной борьбе и победах над сирийским правителем Антиохом и греками. Вторая из них «БЕН-СИРИ» состоит более чем из 100 афоризмов и нескольких поэм. Написанные в прозаичной форме пророков Ирда две книги и дополнения к книге Эсфирь (Эстер) также относятся к апогрифам. Проведенные исследования и дошедшие до нас исторические документы еще раз свидетельствуют, что представленные в Священной книге – Танах поэтические произведения, впервые написанные на Ближнем и Среднем Востоке. Такие фундаментальные произведения не могли не стать причиной интереса последующих ученых, поэтов и писателей, религиозных деятелей и прогрессивной интеллигенции. К примеру, поэмы Гомера «Илиада» и «Одиссей», считающиеся первым в мире письменным памятником самого древнего и развитого народа мира – греков, написаны 3-4 столетия спустя после поэтических произведений пророков Давуда и Сулеймана.

ПЕРВЫЕ ПЕРЕВОДЫ СВЯЩЕННОЙ КНИГИ – ТАНАХА

Танах, в основном, написан на древних языках Ибрани (еврейском) и арами. Начиная с конца III века до нашей эры и впоследствии он был переведен на греческий и другие языки.

Septuaginta – перевод 70-X LXX

Египетский владыка Птолемей II (Филадельфия) был большим любителем книги и обладателем богатейшей библиотеки. Он состоял в тесных отношениях с предводителями еврейского государства. Для перевода Священной книги на греческий язык он проводил беседы с еврейскими учеными и государственными деятелями, высказывал ценные мысли, искал специалистов-переводчиков. Возглавлявший в то время еврейское государство набожный Эли-Эзар для перевода Танаха послал к Птолемею около 70 религиозных ученых, хорошо владевших греческим языком. Птолемей выделил каждому отдельный дом, чтобы во время работы они не могли установить между собой связь. После окончания работы выяснилось, что нет никакой разницы между переводами.

Этот перевод Птолемей назвал «SEPTYAGINTA – ПЕРЕВОД 70-X LXX». Так он называется и по сей день.

Перевод завершился 8 тевет (декабря), в этот день евреи отмечают свой праздник. В 2010 году этот день совпал с 15 декабря.

Со II века до нашей эры Священная книга стала переводиться на сирийский и другие смитские языки.

Перевод (Vulqata) Vulqata

В V веке Священную книгу на латинский язык перевел Иероним, и этот перевод получил название VULQATA. Этот перевод был систематизирован римской церковью. Впоследствии для использования Священная книга была переведена с текста Vulqata на все европейские языки.

В предисловии к Священной книге написано:

- С точки зрения перевода на другие языки Священная книга занимает первое место в мире. В полном объеме она переведена на 438 языков народов мира. В последнее время Священная книга более стремительно переводится на новые языки. В среднем, каждые десять дней появляется один перевод.

Поэтические произведения Танаха – Забур, Песнь Песней, этические вопросы, козлет.

Книга Ваиза, «История Юсифа и его братьев» и апогрифы периодически переводились и печатались на большинстве языков развитых народов мира. Эти переводы на протяжении веков создали условия для эффективного использования Священной книги учеными, поэтами и писателями.

Появление новых фундаментальных религий (монотеизм)

С начала новой эпохи идолопоклонничество, зороастризм и другие религии и секты уходили в небытие и взамен их появились в I-II веках христианство, в VII веке – ислам, основывавшиеся на принципах единобожия.

Эти религии и религиозные секты зарождались на основе «Священной книги» – Танаха и из общественной, духовной потребности общества, обновления и формирования прогрессивных идеалов. Христианская религия – секта, созданная евреями на основе иудейского богословия.

Христианская церковь, взяв за основу «Священную книгу» - Танах (Əhdi ətiq), добавила к ней Евангелие (Əhdi sədid).

Доктор философии Владимир Минков пишет:

Христиане признали Тору (Ветхий Завет) основой их религии, и они признали иудейского раввина Иегошуа родоначальником своей религии, назвав его Иисусом Христом. Они признали Десять заповедей, которые получены Моисеем на горе Синай, и своей моральной основой.

Поэтому мы, евреи, должны считать христианство выполнением нашего долга по передаче моральных правил поведения, данных нам Богом в Торе, значительной части нееврейского человечества.

Начиная с IV века, создавшие христианство евреи, стали отдаляться от еврейской жизни и законов Священной книги – Танаха.

С 328 года воскресный день сменяется на субботу. Вместе с принявшими христианство, правитель Византии Константин II отмечает в среде евреев обряд венчания.

Римская империя принимает христианство в качестве официальной религии. И одной из основных

задач римской христианской церкви остаются вражда к евреям, попытки заставить их принять христианство, в противном случае, истребление этого народа.

В VII-VIII веках в Византии и Европе начинается кампания по принудительному обращению евреев в христианство.

В 1096 году начался первый крестовый поход с целью освободить Гудси (Иерусалим) от мусульманского владычества.

После второй мировой войны христиане встали на путь ассимиляции - бескровного уничтожения евреев. Для этого они укрепляют эмигрантские общества, в настоящее время основу этих обществ составляют христиане из баптистских сект. Все они были христианами, выдававшими себя за приверженцев иудейской религии, путем пропаганды и подкупа обращали в христианство слабых евреев. Сегодня в США функционируют свыше 60 эмигрантских обществ, расходующих в год более десяти тысяч долларов.

Основная цель христиан – физически и любыми другими путями уничтожить евреев, полностью присвоить себе заимствованную у иудеев религию и овладеть политической властью для установления собственной гегемонии.

Исламская религия широко использовала легенды, рассказы и предания из Священной книги – Танаха. Вот что пишет об этом азербайджанский ученый Аббасали Саровлу: Как известно, Товрат оказал

большое влияние на христианство и ислам. Ислам использовал легенды и приключения из Товрата. Многие легенды из Товрата впоследствии в той или иной форме нашли отражение в Коране.

Ученый широко использует опубликованную в 1939 году работу немецкого востоковеда Генриха Шнаера «Рассказы из Товрата в Коране».

Предания, афоризмы, рассказы и другие сочинения философского характера из Священной книги – Товрата, нашедшие отражения в новых религиях, в процессе исторического развития общества стали любимыми темами устной и письменной литературы различных народов. Некоторые рассказы, этические вопросы и афоризмы присвоены многими народами и ныне используются в форме «мудрых слов», «нравоучений», «пословиц» для выражения собственных чувств и ощущений.

Мысли прогрессивных личностей об общечеловеческом (светском) значении «священной книги» - Танаха

А.В.Карташов пишет:

Еврейство есть великая мировая нация. Для этого утверждения богослову и историку достаточно одного факта дарования миру Библии и порождения трех мировых монотеистических религий. Нация, играющая огромную, непропорциональную своему статистическому меньшинству роль в мировом хозяйстве, мировой политике и мировой культуре; нация, превзошедшая всех своим национальнн самоутвержде-

нием вопреки тысячелетиям рассеяния... Это, хотя и не территориальная, но своего рода великая держава. Не объект филантропического сострадания, а равноправный субъект в мировом состязании великих наций.

*А. В. Карташов (богослов, историк церкви)
(Гос. архив РФ, ф. 5802, оп.1, ед. хр. 31, л. 419 - 420)*

Отмечая мировое значение иудаизма богослов, историк церкви А.В.Карташов пишет, что евреи - великий народ. Достаточно указать на «Священную книгу этого народа, на основе которой в мире зародились три религии, проповедующие единобожие».

Джон Адамс пишет: «Евреи сделали для воспитания людей больше, чем любая другая нация». «Они - наиболее славная нация из когда-либо населявших землю. Римляне и их империя были не более чем мыльным пузырем в сравнении с евреями. Они дали религию трем четвертям земного шара и оказали на жизнь человечества влияние большее и более благотворное, чем любой другой народ, древний или современный».

*Джон Адамс (второй президент США)
(Aish Ha Torah Publications, Jerusalem, 1988)*

Второй президент Соединенных Штатов Америки Джон Адамс также подчеркивает заслуги еврейского народа и их веру. Он пишет, что они (евреи) дали религию $\frac{3}{4}$ части населения земного шара.

Выдающийся религиозный ученый-философ Н.А.Бердяев пишет, что с зарождением в мире ев-

рейского вопроса прекратились войны в связи с тайнами вокруг религии.

Н.А.Бердяев пишет:

Еврейский вопрос... это ось, вокруг которой вращается религиозная история. Таинственна историческая судьба евреев... Ни один народ в мире не пережил бы столь долгого рассеяния и, наверное, потерял бы свое лицо и растворился бы среди других народов. Но по неисповедимым путям Божиим народ этот должен сохраниться до конца времен». «Еврейский погром не только греховен и бесчеловечен, но он есть показатель страшной слабости и неспособности. В основе антисемитизма лежит бездарность. Когда изъявляют претензию на то, что Эйнштейн, открывший закон относительности, еврей, что еврей Фрейд, еврей Бергсон, то это есть претензия бездарности! В этом есть что-то жалкое.

Есть только один способ борьбы против того, что евреи играют большую роль в науке и философии: делайте сами великие открытия, будьте великими учеными и философами. Борьбаться с преобладанием евреев в культуре можно только собственным творчеством культуры». «Для нас, христиан, еврейский вопрос совсем не есть вопрос о том, хороши или плохи евреи, а есть вопрос о том, хороши или плохи мы, христиане».

«...Евреи объявляются расой низшей, отверженной и враждебной остальному человечеству. Но при этом низшая раса оказывается самой сильной, вечно

побеждающей другие расы в свободной конкуренции».

Н. А. Бердяев (выдающийся религиозный философ, 1874 -1948)

(«Христианство и антисемитизм», Париж, изд.

Религ.-филос. академии, 1938, с. 4-5)

Ученый, богослов-философ Дэвид Харрис отмечает: «Помимо религиозного значения, которое Библия (Танах) имеет не только для людей, исповедующих иудаизм, но и для других религий, она является бесценным источником познания политической, поэтической и культурной истории на протяжении более тысячи лет».

Говоря об общечеловеческом значении «Священной книги» - Танаха, ученый пишет:

«Танах имеет значение не только для тех, кто исповедует иудаизм, но и для других религий. Танах, в то же время, на протяжении тысячелетий являлся ценным источником для изучения истории политики, культуры и литературы».

Английский ученый Хаям Маккаби пишет: «В христианском мире евреи подвергались дьяволизации и это обусловлено тем, что евреям была назначена роль убийц Иисуса, или богоубийц. Неслучайно, Папа Римский Иоанн XXIII (1958-1963) в составленном им акте раскаяния среди прочего писал, обращаясь к Богу от имени католической церкви:

«...Прости нас за то, что мы проклинали евреев... Мы не ведали, что творили».

Иосиф Спивак отмечает: Итак христианство, вышедшее из недр иудаизма, стало на путь дискриминации, а затем и физического истребления самих евреев, что продолжалось до недавнего времени... И делалось это с коварной целью утвердить христианство, как господствующее в вероучении, но не рядом с иудаизмом, а вместо него.

Максим Горький пишет: «Это евреи вырастили на грязной нашей земле великолепный цветок Христа, сына плотника-еврея, бога любви и кротости, бога, которому, якобы, поклоняетесь вы, ненавистники евреев. Столь же прекрасными цветами духа были и апостолы Христа, рыбаки-евреи, утвердившие на земле «религию христианства» - религию всемирного братства народов, религию, на почве которой выросли идеи социализма, идея Интернационала... Заслуги евреев перед миром – велики...

Форум №314, 11-17 ноябрь 2010 г., стр.18

Ф.М.Достоевский пишет: «Видите ли, чтобы существовать сорок веков на земле, то есть во весь почти исторический период человечества, да еще в таком плотном и нераздельном единении, чтобы терять столько раз свою территорию, свою политическую независимость, законы, почти даже веру, терять и всякий раз опять соединяться, опять создавать себе законы и почти веру—нет, такой живучий народ, такой необыкновенно сильный и энергичный народ... не мог существовать без «статусин стату», который он сох-

ранял всегда и всюду, во время самых страшных тысячелетий рассеяний и гонений своих.

«Не настали еще все времена и сроки, несмотря на протекшие сорок веков, и окончательное слово человечества об этом великом племени еще впереди».

(Ф. М. Достоевский, из дневника
писателя-антисемита)

Развитие внерелигиозной письменной литературы

Начиная с IX-VIII веков взявшиеся за написание новых внерелигиозных поэтических произведений поэты и писатели, как и в сказках, рассказах о любви, мифах и легендах, других сочинениях устного народного творчества, наделяли своих героев предусмотрительностью, щедростью, доброжелательностью, любовью и привязанностью, иными положительными человеческими качествами. Они выражали свои мысли представлением образцов из религиозных и поэтических произведений, повествующих о жизни и деятельности Ибрагимхалила, Исаака, Ягуба, Моисея, Давуда, Сулеймана, Ноя, Юсифа и других еврейских пророков. Обратим внимание на одно стихотворение Хагани Ширвани.

В стихотворении «Имам Джелаладин аль-Хавария» Хагани пишет:

*Как пророка Давуда вознесли меня достоинства твои
«Забур» внушил все хорошее, худое.*

В этом стихотворении поэт отождествляет себя с пророком Давудом, в то же время, отмечает, что знал

назубок и использовал в своем произведении притчи и стихи из книги Давуда «Забур».

Низами Гянджеви в поэме «Лейли и Меджнун» пишет:

*Моисей нашел сокровище в богатствах,
Гарун в богатстве захлебнулся.
Случались войны, нелады
Вновь выиграл Моисей, проиграл Гарун.*

Согласно легенде, Гарун – очень богатый и необычайно скупой человек, живший в эпоху пророка Моисея. Говорят, что после проклятия Моисея он вместе со всеми сокровищами ушел в землю. В большинстве случаев, поэты и писатели, представляя своих героев богатыми и скупыми, часто использовали именно этот эпизод.

Имена многих иудейских исторических, легендарных и религиозных личностей, традиционно переработанные, в виде поэтических образов использовались народными массами, рассказчиками и поэтами.

Так, поэты и писатели Ближнего и Среднего Востока в своих произведениях использовали «Асефи девран» или «Асефи замане» как символ предусмотрительности, доброжелательности и т.д. (Асеф – Справедливый, рассудительный, деловой визирь пророка Сулеймана); Асаи Муса – чудотворство, волшебство; Лехим – Давуд – прекрасный голос; Ягуб – выносливость, терпение; Гарун – богатство, роскошь; Марьям Гудсийет – беспорочность, благодать; Юсиф –

красота, страдание, мучение, щедрость, чистота и т.д.; Сулейман справедливый, миролюбивый, беспристрастный и т.д.

В одной из своих гасыд М.Физули пишет:

Все говорят: это решит эпоха Асафа.

В таком случае, знай о страдании моем!

А.Вахид в одной из газелей отмечает:

По достоинству оценивать людей музыки

Сродни цели Ляхни-Давуда.

Приступая к написанию поэмы «Юсиф и Зулейха» Абдурахман Джами, прежде всего, определяет нравственный облик своих героев: Из возлюбленных никто не походил на Юсифа. Его красота затмила красоту других. Если кого-то называют красавцем, то его величают «вторым Юсифом».

Из возлюбленных никто не был как Зулейха. В любви Зулейха превосходила всех.

В этом произведении я буду говорить о каждом из них. Из-под моего пера каждому из них перепадет любовь.

В отличие от христианства, которое устами священнослужителей признавало любовь греховной, от ислама, подвергавшего женщин притеснению, в иудаизме, напротив, любовь преподносится как дар от Всевышнего, человек представляется обладателем волшебного чувства, любовь и привязанность провозглашаются высшей целью человеческого бытия и высокой вершиной человеческой души.

Дани Мунблит: В иудаизме любовь между мужчиной и женщиной со всеми ее интимными проявлениями, не является чем-то постыдным, несовместимым с духовностью – наоборот: она всячески приветствуется и считается необходимым условием счастливой семейной жизни».

Ученый-востоковед утверждает, что в иудаизме любовь, приводящая к половой связи между мужчиной и женщиной, никогда не противоречила религии и не считалась чем-то предосудительным, напротив, она рождала почву для счастливой семейной жизни.

Евреи каждый год проводят «праздник любви», именуемый «Ту-Бе-Ав». По еврейскому календарю он попадает на 15 число месяца «АВ». По новому календарю этот праздник в 2013 году будет отмечаться 22 июля. Впоследствии, на основе этого праздника христиане и представители других религий стали проводить праздники «Любовь с первого взгляда», «День святого Валентина».

Поэтические произведения из «Священной книги – Танаха»: «Забур» пророка Давуда, «Песнь Песней» пророка Сулеймана, этические вопросы (афоризмы) и книга Ваиза, «Юсиф и его братья», книга Эйюба, элегии, Апогрифы (не включенные в Танах литературные произведения), из них – литературные произведения, повествующие о войне и победах над греками и Антиохом, книга «Бен-Сири», состоящая более чем из ста афоризмов и нескольких поэм, две книги пророка Ирза, дополнения к книге Эсфирь (Эстер)

написаны три тысячи лет назад и для будущих поколений писателей и поэтов они стали источником вдохновения. В мировую литературу они привнесли идеальную красоту, героизм, любовь и ряд прекрасных литературных образов.

Видные представители литературы Ближнего и Среднего Востока Абдулгасым Фирдоуси, Омар Хаям, Низами Гянджеви, Хагани Ширвани, Имамеддин Насими, Мохаммед Физули и другие поэты и писатели, принимая во внимание законы своего времени, не освобождаясь от плена религиозного фанатизма, высказывали очень ценные мысли.

Атмосфера в исламском мире оставляла женщину в невежестве, вопреки этому поэты и писатели Ближнего и Среднего Востока в своих произведениях воспевали красоту, любовь и идеальных героев, превращали их в ведущую силу произведения.

В поэме «Хосров и Ширин» Низами Гянджеви пишет:

*Любовь – вот главный критерий небес,
Без любви нет тебе цены, мир!*

Низами Гянджеви поднял на идеальный уровень любовь, красоту и героизм, посвятил им свои стихотворения.

ОБРАЗЦЫ ИЗ НЕКОТОРЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПОЭТОВ И ПИСАТЕЛЕЙ БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА, СОЗДАВАВШИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИУДЕЙСКИХ БОГОСЛОВСКИХ ПОЭТИЧЕСКИХ ТРУДОВ

НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ
(1141-1209)

Преодолевшее столетие и дошедшее до нашей эпохи, занявшее прочные позиции в истории человечества творчество Низами Гянджеви составляет своеобразный, оригинальный этап в развитии общественно-художественной мысли Азербайджана. Произведения Низами – редкие жемчужины стихотворной кладовой мира. Он осветил гениальными поэтическими открытиями пути последующего развития литературы Ближнего и Среднего Востока. Низами Гянджеви и сегодня живет как наш нравственный современник.

Часть лирического наследия поэта, дошедшее до нашей эпохи, появившиеся после его смерти крупные эпические произведения «Сокровищница тайн», «Хосров и Ширин», «Лейли и Меджнун», «Семь красавиц», объединенные под общим названием «Хамсе» («Пятерица»), состоящая из двух книг – «Шарафнаме» и «Игбалнаме» «Искендернаме» – образцы художественно-психологической и художественно-соци-

ологической мысли, повествующие о нравственной чистоте, добре, красоте и порядочности.

Низами Гянджеви творил в Азербайджане в XII веке. До него в мире не было столь значительного мастера.

Главными мотивами лирических стихотворений Низами являются гуманистические принципы – счастье человека, любовь к жизни, прекрасному, воспевание чистых чувств свободной человеческой личности, прежде всего, любви, призыв к справедливости и верности, выступление с критических позиций, выявление уродливых явлений ради торжества идеалов.

Великий узбекский поэт и мыслитель XV века Мир Алишер Навои всегда считал гянджинского мастера своим великим учителем: Действительно, ярко взошедший на поэтическом небосклоне Азербайджана XII века Низами стал светилом, освещающим пути развития стихосложения Ближнего и Среднего Востока. Чрезвычайное тепло и жар этого светила родило столько звезд на небе мировой литературы.

Безусловно, как сын своего времени, Низами тоже был набожным человеком.

Из произведений Низами отчетливо видно, что он близко ознакомился с религиозными трудами, в том числе еврейскими богословскими произведениями, использовал из них изречения и мотивы. Низами Гянджеви пишет:

*Читая с красноречием каждый раз Забур,
Знай язык, возвеличивающий тебя.*

Поэт в этой оде свои произведения отождествляет со сборником священных стихов пророка Давуда «Забур». В то же время, своим стихотворением он подает своеобразный знак, означающий, что если красноречиво их читать, то можно оставить в тени предшествовавших мне творцов.

*Если видеть желаешь на скатерти своей рыбу, птицу,
Не будь нищим, вспомни о корзинах Сулеймана.*

В этой оде поэт призывает людей прекратить выпрашивать милостыню перед мечетями и местами поклонения, ходить по деревням и городам с молитвами на устах, отказаться от лени, советует им обходиться благоприобретенным трудом.

В связи с этим приводит предание о пророке Сулеймане, который обладал несметными богатствами, но зарабатывал на жизнь изготовлением корзин.

В разделе «Шарафнаме» произведения «Искендернаме» есть такие строки о легендах и истории завоевательных походов Искендера.

*С самых древних трудов,
От Ягуди, Несрани, пехлеви,
Брал самые нежные слова,
Отдрал шелуху, нашел смысл.*

Из этих строк поэта становится очевидно, что он глубоко изучил историю древнего мира, анализировал ее, в результате установил, что исторические и поэтические произведения о жизни еврейского наро-

да – Забур пророка Давуда, «Песнь Песней» пророка Сулеймана, этические вопросы (афоризмы), книга Ваиза, история Юсифа и братьев и т.д., самые древние из религиозных произведений. Он оставляет в стороне религиозные образы в этих произведениях, широко использует содержательные изречения и философские стихотворные формы.

В третьей статье произведения «Сокровищница тайн» поэт пишет в стихотворении о мировых происшествиях:

*Соломоново царство ты ищешь напрасно: пропало,
Царство есть, но ведь знаешь: царя Соломона не стало.*

Там же поэт пишет:

*Скрылся век Соломона. О смертный, вокруг посмотри!
Где теперь человек? Он исчез. Он — бесследный пери.*

В написании вышеуказанных стихотворений, роль средства играло изречение «Жизнь птицы», встречающееся в книге Ваиза в разделе поэтических произведений Танаха. Здесь поэт указывает на могущественного правителя самой мощной империи древнего мира – Государства Израиль и его правителя, обладателя несметных богатств пророка Сулеймана. Он показывает, что человеческая жизнь коротка и бессмысленна, правители не вечно восседают на престоле и обладают богатствами, но мир вечен, мастерски демонстрирует неизбежную смену поколений. Из книги Ваиза 1-4.

5. В разделе «Шарафнаме» произведения «Искендернаме» есть стихотворение, посвященное становлению Искендера как пророка.

*Совершенство, пришедшее от Аллаха,
Три красавицы бесподобные.
Остались нам от наставлений.*

Поэт показывает, что до того как стать пророком, Искендер набрался большого опыта, изучил тайны мира, анализировал религиозное учение и наставления предшествовавших ему ученых и пророков. В этих строках видно, что Искендер глубоко изучал, анализировал пять книг Товрата и наставления троих древнегреческих ученых Арестуна, Афлатуна и Сократа.

Хосров и Ширин

*От снов моей души я ныне недалече.
Под сводом замыслов я словно слышу речи:
«Спеши, о Низами, а то минует срок —
Неверны времена и вероломен рок.
Из животворных вод весну исторгни снова
И облеку весну весенней тканью слова.
Свой звонкий саз возьми, — твой короток привал,
Напев твой по тебе давно затосковал.
В путь опоздаешь, — глядь:
ночь сумрак распростерла.
Некстати запоешь — под нож подставишь горло.
Как роза, говори лишь только должный срок,*

*Болтливой лилии привязан язычок.
Слова — булат. Чекан подобный сыщем где мы?
Чеканом слов своих чекань свои дирхемы.*

Приступая к созданию поэмы «Хосров и Ширин», поэт просит Создателя оказать ему помощь, указать правильную дорогу, остеречь от злых действий.

В то же время, работая над произведением, он испытывает удовлетворение, желая о мировой славе своего труда, поэт отождествляет себя обладателю прекрасного голоса – пророку Давуду. Мечтает, чтобы слава о «Хосров и Ширин» распространилась так же, как сборник песен пророка Давуда – Забур.

ХАГАНИ ШИРВАНИ (1126 — 1199)

Великий классик азербайджанской литературы Хагани Ширвани относится к поэтам, прославившим свое имя в истории художественной мысли человечества. В средние века Хагани творил во всех жанрах восточного стихосложения.

За исключением гениального Низами, в XII веке на всем Ближнем и Среднем Востоке не было равных Хагани по художественному и глубокому эстетическому богатству произведений. Его величие и таланту рукоплескали не только ширванские поэты, но и ряд персидских и арабских мастеров.

Огромную популярность в мире приобрело хвалебное стихотворение (ода) «Развалины Медаин», являющееся и по содержанию и по форме одной из самых совершенных и ценных философских жемчужин.

Здесь автор высоким поэтическим и философским языком описывает развалины величественного и роскошного дворца Медаин, существовавшего в Иране в эпоху государства Сасанидов. Поэт отмечает, что в один прекрасный день канут в небытие кровавые царства деспотических шахов и выдвигает на передний план мысль о справедливой власти. Еврейские религиозные предания, философские эпизоды, вопросы этики, распространившиеся в произведениях Хагани, показывают, что, как и передовые представители интеллигенции своего времени, Хагани прочитал и глубоко усвоил основу всех религий – «Священную книгу» Танах.

*1. Из света рождены его речь и дух,
Песня сладкая, как «Песнь из «Забура».*

В разъяснении он пишет: Поэт указывает на прочтение Забура (религиозной книги) обладателем несравненного голоса – пророком Давудом.

*2. Если ты желаешь достичь Тури-Синай
Никогда не стремись к Пури-Синай.*

В разъяснении читаем: Тури Сина – название горы, с которой пророк Моисей говорил со Всевышним.

А Пури-Сина – знаменитый философ, медик Абу али Ибн Сина. Поэт говорит, что если ты хочешь удостоиться как пророк Моисей разговора со Всевышним, то не следуй за Абу Али Ибн Синой!

В стихотворении «Чистое зеркало» поэт пишет:

*3. Разум боялся вдохновения, выход – в недоумении,
Как изрек Моисей, сделал гробом темницу.*

Этими строками Хагани сравнивает свою жизнь с жизнью пророка Моисея. Оберегая себя от гнета жестоких правителей эпохи, он вынужден вдохновение и интеллект заживо хранить в гробу (темнице). То есть, не может писать о том, что накопилось в душе.

*4. Когда возвысился города стяг,
Вдруг вломился хызыр через дверь.*

В комментарии написано, что четыре книги указывают на четыре священные книги – «Товрат», «Забур», «Евангелие» и «Коран».

Из анализа произведений поэта становится очевидно, что он основательно постиг Товрат и появившиеся после него другие священные книги и в своих произведениях он использовал эпизоды, связанные с историческими событиями, религиозно-философскими идеалами, жизнью героев и религиозными течениями.

5. В одном из стихотворений Хагани пишет:

*Не желает Хагани прослыть алчным,
Поклоняться золоту, или идолу.
Давно обучился рушить идолов я,
Бежал от поклонявшихся огню.*

Как указывается в разделе 12:1-2 Товрата, поэт связывает с пророком Авраамом (Ибрагимхалил) разрушение идола. Поэт желает сказать, что он отказался от огнепоклонничества, идолопоклонничества и берет за основу единобожие (монотеизм), привнесенные в мир Авраамом.

6. В хвале ширваншаху поэт пишет:

*Меджлис – родник ангелов,
Безми Сулеймана увидишь среди них.
Ровно поют птицы,
Там ты увидишь настоящий рай.*

Безми Сулейман – собрание пророка Сулеймана. По религиозным преданиям (раздел «Пророки» в Товрате), Сулейман знал язык птиц, животных. В любое время они откликались на призыв Сулеймана.

Сравнивая собрание ширваншаха Ахситана с собранием пророка Сулеймана, он тем самым возносит этого правителя.

ОМАР ХАЙЯМ (1048-1131)

Трудно назвать другие произведения, которые как рубаи Омара Хайяма распространились, полюбились в мире, нашли путь к сердцам и душам людей.

Непререкаемый факт: по прошествии веков рубаи Хайяма еще больше распространяются, переводятся на многие языки народов мира, читаются, находят себе новых почитателей. Среди почитателей творчества Хайяма можно встретить приверженцев различных религий, культур. Он – поэт, принадлежащий всему миру.

Философия Хайяма: жизнь человека протекает стремительно и второй жизни у него нет. Если это так, то человек должен свою жизнь проводить с удовольствием и в здравии, по мере возможности пользоваться красотами природы и предоставленными ею богатствами.

В связи с разбором философских воззрений Хайяма, рассмотрим мысли жившего в X веке до нашей эры пророка Сулеймана, изложенные им в предисловии к книге «Ваиз». Эта книга повествует о краткочности и противоречивости человеческой жизни, несправедливости бытия, потере надежды и сделанного вывода о «жизни-бесмыслице».

Он не постигает пути Создателя, указывающего верный путь в жизни. Несмотря на это, людям рекомендуется с усердием трудиться и получать удовлетворение от богатств, дарованных Всевышним.

Там же, в 8-15 разделе, написано: Таким образом, я отдал предпочтение кутежу, потому что под небом нет для человека ничего лучше, чем гульба. Потому что под небом лишь это остается человеку, изнывающему от труда, которое предоставил ему Всевышний.

Сравним еще один эпизод, встречающийся в рубаи Хайяма и книге пророка Сулеймана «Ваиз».

Омар Хайям пишет:

*Что пользы миру от того, что в мир внесли меня,
И что он потерял - скажи - как погребли меня?
Ни от кого я никогда ответа не слышал, -
Зачем родили? И зачем прочь увели меня?*

Пророк Сулейман пишет: «И ублажил я мертвых, которые давно умерли, более живых, которые живут доселе, а блаженнее их обоих тот, кто еще не существовал, кто не видал злых дел, какие делаются под солнцем».

Отметим, что книга пророка Сулеймана «Ваиз» была написана под влиянием страха от Всевышнего. А рубаи Хайяма созданы спустя двадцать веков после выхода этого произведения.

В период творчества Хайяма уже появились новые религии, новые секты. В общественной жизни нашли себе место новые формации. В человеческом сознании формировались новые, прогрессивные мысли. С этой точки зрения, религиозные воззрения передового поэта эпохи – Хайяма можно разглядеть в его прогрессивных взглядах.

Наряду с этим, несмотря на различные общественно-политические формации в рубаи Хайяма и книге Ваиз пророка Сулеймана прослеживаются общие философские идеи.

1. Сказала роза: «Я Юсуф египетский среди лугов,
Как драгоценный лал в венце из золота и жемчугов».
Сказал я: «Если ты - Юсуф, примета где?» А роза мне:
«Взгляни на кровь моих одежд и все ты сам
поймешь без слов?»

В этом рубаи поэт мастерски анализирует первую историю Юсифа, описанную в Товрате (37-39-50) и представляет ее в обобщенном виде.

2. Друг, твоё вино питает существо мое живое,
Лик твой нежный мне сияет, словно солнце заревое.
Встань и дай мне на мгновенье замереть у ног твоих,
Смерть у ног твоих мне лучше сотни
жизней старца Ноя.

Поэт в этой оде прославляет не только бокал с вином, он слушает музыку, напоминающую голос пророка Давуда и советует, не придавая значения богатству, состоянию, имуществу, прошлому и будущему, жить беззаботно.

3. Садись за стол с вином, ведь ты в стране Махмуда,
Давида слушай – он и лютни звон, и уда.
Здесь радость – вечный сон, здесь память неподсудна.
Забудем о былом – рожденные для чуда.

В книге «Хумаш» написано: «Ной на языке Ибрани (еврейский язык) означает «терпение». По сравнению с остальной частью населения земли Ной и его сыновья были личностями более доброжелательными, боголюбивыми, справедливыми, безгрешными, указывавшими людям верный путь. Создатель спас его от урагана вместе с семьей и мясом животного».

По мнению поэта, изложенному в этом рубаи, пророк Ной выжил после урагана благодаря своей доброжелательности. Человека, угодившего в жернова бури, встречающегося в жизни с тяготами, может спасти лишь доброта, указываемая людям. Такова философия поэта.

МОХАММЕД ФИЗУЛИ (1494-1556)

В созвездии классиков, подаренных азербайджанским народом мировой культуре, прочные позиции занимает Мохаммед Физули. Творчество этого поэта, запечатлевшегося в сознании на протяжении более четырех столетий, составляет особый этап в истории общественно-художественной мысли Азербайджана.

Весьма широк круг влияния поэта. Образцы его чудесного творчества нашли вечное пристанище не только в душах тюркоязычных народов, но и народов стран Ближнего и Среднего Востока, перешагнув границы, они покорили сердца любителей искусства и на Западе.

Основные цели и идеи стихотворений Физули – нравственно-этическое совершенство, вера в человеческий разум, уверенность в завтрашнем дне, получение наслаждения от красот жизни, рассматривание любви как высшей цели жизни человека. Поэт высоко оценивает самое ценное создание на земле – человека, считая его движущей силой Вселенной. Физули испробовал свое перо в различных жанрах средневековой литературы, на трех языках (арабском, фарси, азербайджанском), создал неповторимые произведения. Поэт в совершенстве овладел и иудейской философской теологией. В любовной философии Физули есть следы «Песни песней» пророка Сулеймана и философские следы других поэтических произведений.

Будь верен Египту, гордостью Сафа.

В этой оде поэт выставляет деятельность Юсифа – гордости бени-израильских племен в Египте.

У пророка Сулеймана был очень умный и рассудительный визирь Асеф, обладавший прекрасным голосом и прославивший одним из самых талантливых музыковедов своей эпохи. В одах Физули «Асефи замане», «Асефи дован» это имя носит смысл мудрости и разума того времени.

Найдут правду ищущие истину,

В этом деле создает чудо фараон Муса.

Вместе со старшим братом Гаруном пророк Моисей является во дворец египетского фараона для получения разрешения на переселение племен бени-

израильтян на их родину – страну Кенан. Физули в «Священной книге» – Танахе читает о проведенных переговорах, переселении людей через Красное море и проявленном при этом героизме и в одной из своих од пишет:

*Мир сущности - наш дом, мы в нем - Азиз прекрасный,
А сердце в нас - Юсуф, спасенный от плененья.*

*Чей зрячий взор остался слеп к печальной участи Юсуфа,
Кому была корысть во зло употребить его кручину?*

Поэт вспоминает об эпизоде, связанном с продажей Юсифа на египетском рынке. Здесь поэт сравнивает весну с купцом (продавшего Юсифа как раба на рынке), луг с Египтом, раба с Юсифом, мак с Зулейхой. В то же время Физули создает совершенное полотно, сравнивая увядший цветок и его ветви с Зулейхой, пожертвовавшей драгоценностями для вызволения Юсифа.

В этой оде поэт обращается к жизни пророка Сулеймана, представляет его бытие в различных условиях. У Физули немало од, газелей, рубаи и других произведений о «Священной книге» Танахе. Вот некоторые из них:

ИМАМЕДДИН НАСИМИ (1370 - 1417)

Азербайджанский ученый М.Ю.Гулузаде пишет: Среди мастеров слова азербайджанского народа Насими занимает особое место. С творчеством Насими в истории общественно-художественной мысли Азербайджана начинается новый этап. Его творчество оказало глубокое влияние на развитие художественной мысли ряда стран Ближнего Востока. Однако, до литературы эпохи Насими большая часть ее из-за неизбежности рождалась лишь на фарси.

Своим творчеством Насими дал новое направление истории классического стихотворения Азербайджана. Огромную часть своих произведений он создал на родном языке. Благодаря блестящему таланту, творческой силе Насими азербайджанский язык наряду с арабским и фарси стал широко распространяться на Ближнем Востоке. Как видный пропагандист идеи пантеизма-хуруфизма, Насими в историю общественно-философской мысли ввел понятия человеколюбия, равенства среди людей, уважения и почтения ко всем народам, расовой терпимости, выступал против религиозного фанатизма.

М.Ю.Гулузаде отмечает: Человеколюбивый поэт занимается поисками путей, которые приблизили бы народы друг к другу.

Придающее крылья человеколюбию великого поэта это понятие блестяще прослеживается во всем

его творчестве. Но он выступает не против религии, а призывает людей отказаться от вражды и противоречий и поклоняться одной вере, религии. В одном из стихотворений он так раскрывает свои мысли:

*1. Что ты везде и всюду правду ищешь,
Отчего же отличишь Бурхана от Кааба?*

Из произведений И.Насими становится ясно, что наравне со всеми религиозными произведениями он в совершенстве овладел «Священной книгой» - Танахом, и с точки зрения собственных гуманистических идеалов (суфизм, хуруфизм) использует в произведении различные эпизоды.

*2. Я – Ходжети-Бухран,
Я – Муса Имран.
Я – Юсифи-Кенан,
Слащавый, как сахар.*

В этих строках поэт представляет иудейских пророков Моисея, сына Имрана и Юсифа из Кенана, разумными людьми, которые имеют неоценимые заслуги в формировании как нация бени-ираильских племен и освобождению их от египетского рабства, внедрении понятия единобожия. Он их возводит в ранг святых и видит Всевышнего в них самих и их душах.

*3. Я – Сулейман, как Ариф
Правда во мне, во мне,
Покоряюсь велению мига
Я – Сулейман Мюрги Махи.*

Поэт в этих строках представляет пророка Сулеймана здравомыслящим человеком и видит в его лице Всевышнего.

4. *Будь я Хаганом, а в руке – указ,
То есть, я есть Сулейман.
Я – Моисей, в руке посох,
На спине – вечный кинжал.*
5. *Если приходит как Моисей,
Увидеть терпимость,
Всмотрись в лицо,
Там два мира воедино.*
6. *Есть в Коране и Евангелие,
Написано в Забуре, Товрате.
Суры разума, щедрости, науки и труда,
Лишь в тебе четыре единых лица*

Говоря в стихотворении о четырех лицах, поэт указывает на четыре религиозные книги. Указывает, что в них обобщены наука, щедрость и другие поступки. Поэт не преследует цели присвоения, ему чуждо пристрастие. Он пишет, что наука, проявление щедрости в действительности впервые описаны в Товрате, Забуре, и впоследствии они нашли отражение в Евангелии и Коране.

САДИ ШИРАЗИ (1181 – 1291)

М.Султанов пишет: «Произведения С.Ширази как и сочинения самых видных представителей литературы Востока Фирдовси, Хайяма, Низами, Хафиза и Физули вошли в сокровищницу мировой литературы. Еще в свою эпоху он завоевал огромный престиж у всех народов Ближнего и Среднего Востока от Индии до Египта».

Если в литературе Востока можно найти что-то похожее на «Бустан», то невозможно найти произведение, напоминающее «Гюлистан». Сади Ширази глубоко изучил Священную книгу – Танах, что видно из его произведений.

В предисловии к «Гюлистану» С.Ширази восхваляет Аллаха, пророков и наряду с ними правителя Ширази Атабека Абубекра ибн Сади.

В этих строках поэт восхваляет правителя Ширази, возводит его на уровень властелина израильского государства пророка Сулеймана. К тому же, ссылается на величие и всесильность трона рассудительного Сулеймана.

Причина написания книги так объясняется в двух заключительных строках одного стихотворения:

*Я – выращивающий цветы вдали от сада,
Я – Юсиф, вдали от Кенана.*

Этими строками поэт указывает на то, что не будучи бахчеводом он создает «Гюлистан», Юсиф,

будучи родом из Кенана становится визирем египетского фараона и проживает вдали от Кенана.

В повествовании к разделу 16 о достоинствах бережливости поэт пишет:

Пророк Моисей видит, что один дервиш от стыда закопал себя в песок.

Дервиш говорит: Моисей, помолись Всевышнему, пусть ниспошлет мне богатство, из-за бедности дошел до ручки.

Моисей помолился и проследовал своим путем.

Возвращаясь спустя несколько дней, видит, что этот дервиш закован в цепи и вокруг него собралось множество людей.

- Что приключилось с ним? – спрашивает Моисей.

Отвечают: Напился вина, устроил скандал, убил человека. Назначен день его казни.

Пророк Моисей еще раз убедился в пронизательности Создателя и попросил прощения за свою молитву...

Моисей - знаменитый пророк в истории религии. Он родился в семье Амрая (Имрана), внука сына Ливии, ответственного за вопросы религии в годы правления пророка Якуба в 1571 году до нашей эры, когда бени-израильские племена находились в египетском рабстве.

Священный Товрат (пятикнижие) были переданы ему Всевышним на горе Синай.

В 1481 году до нашей эры в возрасте 120 лет скончался в стране Моав. Место погребения неизвестно. Смысл имени Моисей на ибрани (древнееврейском языке) означает «спасенный от воды человек».

В разделе 3 повествования об обращениях властелинов читаем:

- Об одном принце слышал, что был он некрасив и небольшого роста, а братья его высоки и красивы. Шах смотрит на него с презрением и выказывает недоверие. Парень был очень чувствительным, он все понимал и потому сказал:

- Отец, умный малец лучше высокорослого дурня, не каждый осанистый дорог. Ягненок не вышел ростом, но он очень чист, а слон – велик и противен.

*Хоть и невелика ростом гора Тур,
У Аллаха она в вечном почете.*

В этом стихотворении поэт приводит в сравнение гору Тур, которая невысока, но считается одной из наиболее важных в мире.

Это делается от того, что на горе Тур пророк Моисей получает от Всевышнего два послания, в одном сборник, состоящий из десяти законов, в другом – Товрат (пятикнижие). Поэтому поэт невзирая на неказистость горы Тур считает ее священной и величественной.

В дидактических произведениях «Бустан» и «Гюлистан» С.Ширази пишет повести, стихи и двус-

тишия в художественной форме и дает советы относительно различных человеческих качеств - самоотверженность, справедливость, воспитание, любовь, жизнь женщины, пьянство, доброжелательность, злорадство, которые не потеряли свою актуальность и в наши дни.

В «Бустане» и «Гюлистане» свои повести, стихи и двустишия С.Ширази сравнивает с «этическими вопросами» (афоризмами), написанными пророком Сулейманом в IX-VIII веках до нашей эры.

При всестороннем анализе можно заметить, что несмотря на различные поэтические формы, они имеют аналогичную философскую идею и содержание.

С большим мастерством Сади изучил поэтические произведения в Священной книге – Танахе и не вошедшие в нее древние сочинения, именуемые апогрифами, используя их он и создал «Бустан» и «Гюлистан».

Воспользовавшись бесценным алмазом пророка Сулеймана, он создал редкие литературные жемчужины.

АЛИАГА ВАХИД (1895-1965)

Вагиф Муса пишет: - А.Вахид большой поэт любви, прекрасный поэт. Он сам откровенно пишет об этом:

*Я – Вахид, прекрасный поэт народа,
Поэт любви, поэт прекрасный.*

Видный азербайджанский мастер газеллов (лирические стихотворения) А.Вахид мастерски использовал в своем творчестве романтические эпизоды из «Священной книги» – Танаха. Его произведения с большой любовью читаются в странах Ближнего и Среднего Востока.

Из двустихий в многочисленных газеллах поэта видно, что он в присущей ему свободной манере сочинял стихи, содержавшие повествования о влиянии настоящей любви на жизнь человека.

Вот образцы из газеллов, написанных под влиянием Танаха:

*Не будь так миру преданным, не плачь,
Что мир сделал с Сулейманом, вспомни.*

*Лишилась славы Зулейха из-за любви Юсифа,
И он оказался в темнице из-за Зулейхи.*

*Плакать в любви ошибка для влюбленных,
Должна смеяться Зулейха от любви к Юсифу.*

АМИР ХОСРОВ ДЕХЛЕВИ (1253-1325)

Амир Хосров Дехлеви своим богатым и разнообразным творчеством внес огромный вклад не только в сокровищницу индийской литературы, но и культуры народов Ближнего и Среднего Востока.

Великий Низами был одним из стихотворцов, от творчества которого получал вдохновение Амир Хосров. Выдающийся индийский поэт внимательно изучил неповторимое творчество Низами. Как достойный последователь литературной школы Низами, он первым после бессмертного учителя создал поэму-дастан «Хамсе».

А.Х.Дехлеви – прогрессивный поэт, имеющий бесценные заслуги в истории художественно-общественной мысли стран Ближнего и Среднего Востока.

Религиозные повествования, философские понятия, позаимствованные А.Х.Дехлеви из «Священной книги» - Танах и использованные в его поэтических произведениях указывают на то, что стихотворец глубоко изучил иудейскую религиозную литературу.

1. Из стихотворения, где Хосров объясняется Ширин в своей любви:

*Не вспомнит никто об этой легенде,
Как воду проливший на огонь Немруда.*

В первой книге «Хумаш» написано: - В 1972 году до нашей эры в семье Кушуна из рода пророка Ноя

рождается Немруд. Он становится одним из видных полководцев своего времени. Закладывает фундамент города Бабил (Багдад). Является идолопоклонником. В семье главного визиря Немруда Тераха в 1812 году до нашей эры рождается Авраам (Ибрагимхалил).

Авраам подрастает и приходит к мысли, что этот мир кем-то создан. В лавке отца разбивает статуэтки идолов, выставленные на продажу.

Услышавший эту весть Немруд, приказывает сжечь Авраама (Ибрагима) на костре. По преданию, на горевшего в огне Авраама (Ибрагимхалила) птицы пролили воду и ангелы не дали ему принять мученическую смерть. В этом стихотворении поэт ссылается на этот религиозный миф.

2. В стихотворении о бегстве Хосрова из Медаина он пишет:

*Един в мире властелин,
Весь свет ему свидетель,
Как заарканила Билгеис Сулейман,
Так и ты, окольцуй красавицу.*

Бильгеис – одна из любимых жен пророка Сулеймана. В стихотворении поэт сравнивает Ширин с Билгеис, а Хосрова с Сулейманом. Указывает, что Хосров как и Ширин был правителем и Ширин полюбила его и воссоединилась с возлюбленным.

Стихи В этом стихотворении посещение Хосрова шахом, его разумное обращение к ним поэт связывает с повестью «Дар муравья», написанном в Танахе пророком Сулейманом.

МОЛЛА ПАНАХ ВАГИФ (1717-1797)

М.П.Вагиф – один из выдающихся творцов, занимающих особое место в истории азербайджанской литературы. Этот поэт, тесно связанный своей политической и литературной деятельностью с народом, написал много стихотворений в духе устного народного творчества. На литературных собраниях широкие читательские массы с глубокой любовью и почтением читали произведения М.П.Вагифа.

В основном, литературное наследие М.П.Вагифа стало изучаться во второй половине XIX века. Когда читаешь его стихи с парными рифмами, газеллы, пятистишия становится очевидно, что несмотря на получение духовного образования, поэт познакомился с творчеством своих предшественников и извлек пользу от чтения иудейского Товрата.

В одном из мест газеллы «Дюшяр», посвященной Молла Вели Вахиду, он пишет:

*Эй, Видади, будь верным избранному,
Это подойдет и тебе, и мне, и Юсифу из Кенана.*

В книге «Габуснамэ», прославившейся во всех государствах Востока, встречается множество «наставлений»: «Правила предусмотрительности от врага», «Правила воспитания детей», «Правила выбора друга», «Почтение к отцу и матери», «Правила собственного поведения» и т.д.

При сравнении они перекликаются с советами и наставлениями, встречающимися в книге Сулеймана о глубокомысленных вопросах: источник мудрости, цена мудрости, мудрость призывает, слова мудрецов и другие имеют специфическую тождественность. В них содержатся единые философские идеи и суждения.

И.Ширин
Ш.Сумалиев

ПОСЛЕСЛОВИЕ

Чтобы определить связь между «Священной книгой» - Танахом (Товрат) и литературными произведениями Ближнего и Среднего Востока, достаточно взять некоторые произведения поэтов и писателей, созданные в этом регионе в средние века.

Свое начало они берут с литературы XII-XI до нашей эры: «История Юсифа и его братьев», «Забур» пророка Давуда, «Песнь Песней» пророка Сулеймана, элегии пророка Еремия.

Религиозная литература в процессе исторического развития прошла через многие общественно-политические формации.

Она развивалась на основе разнообразия поэтических мыслей, сформировавшихся в результате внутреннего совершенства человека и новых философских суждений, дойдя до нынешнего высокого уровня.

Среди поэтов и писателей Ближнего и Среднего Востока невозможно найти тех, кто в своих произведениях не обращался бы к престолу Сулеймана и его этическим вопросам (афоризмам), не изобразил щедрость, доброжелательность, красоту Юсифа. Становится очевидно, что с начала средних веков для поэтов и писателей Ближнего и Среднего Востока «Священная книга» – Танах как первый письменный литературный источник, сыграла исключительную роль в создании, написании и развитии легенд и повество-

ваний, составивших основу богатейшего народного творчества, не относящуюся к религии.

«История Юсифа и его братьев» впервые в виде рассказа была включена в «Священную книгу» – Танах. Произведение до сих пор читается и передается как повествование. Эта история многомасштабная и тем отличается от других легенд. Она связана с рядом общественных и политических факторов. На Ближнем и Среднем Востоке появились множество дополнений и подражаний к любовной поэме о Юсифе и Зулейхе. В соответствии со вкусами, в различных жанрах было создано свыше 100 любовных легенд, включенных в сокровищницу мировой культуры.

«История Юсифа и его братьев», как уже отмечалось, отличается полномасштабностью. До настоящего времени представителями его народа не создано произведения, которое так отразило бы службу Юсифа как государственного деятеля в течение 40 лет египетскому царству, проявленной доблести, а также его заслуги в становлении и формировании бени-израильских племен как нации.

История Юсифа – история жизни, становления и формирования евреев как нации. История Юсифа – важная, составная часть древней истории мира.

Чтобы раскрыть и показать заслуги Юсифа перед своим племенем и народом достаточно указать, что Юсиф пригласил своего отца Ягуба вместе с семьей в Египет и Ягуб с 70-ю домочадцами переселился в это царство. Благодаря всесторонней помощи Юсифа

семья Ягуба из 40 человек значительно выросла при египетском периоде жизни. Когда они возвращались на родину – в Кенан, в возрасте 20 лет насчитывалось 600 тысяч мужчин, а с учетом женщин и детей общая численность бени-израильского населения составляло свыше трех миллионов человек. И это население создало одну из древнейших в мире империй – Израильскую империю (государство).

*И.Ширин,
член Объединения писателей Израиля*

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Священная книга (Эхди-Этид, Эхди-Джадид). «Бакинская книжная компания», 2004.
2. Хагани Ширвани. «Азернешр», 1987.
3. Низами Гянджеви в 20-ти томах (4-й том), 1985.
4. Омар Хайям. Баку, 1984.
5. Сади Ширази. «Избранные произведения». Баку, 2004.
6. Мухаммед Физули, 7-й том, Баку, 1986.
7. Имамеддин Насими, 3-й том, Баку, 1985.
8. Шота Руставели, Амир Хосров Дехлеви. «Витязь в тигровой шкуре», «Ширин и Хосров», Баку, «Язычы», 1988.
9. Алиага Вахид. «Газеллы», Баку, 1993.
10. Габуснамэ, Баку, 2005.
11. Абдурахман Джами Аббасали Гулиев (Саровлу). Поэма «Юсиф и Зулейха».
12. А.А.Вахид. «Афоризмы», «Азернешр», 1990.
13. История еврейского народа. Яков Изакис. 1992. I-II год.
14. Еврейский мир. Иосиф Телушкин. Москва. Иерусалим. 1995.
15. Зарубежная литература. Москва. 1984.
16. Мир еврейства. Давид Харрис. 1994.
17. Забур. «Бакинская книжная компания», 2004.
18. Пророк Сулейман. «Этические вопросы» (афоризмы).
19. Пророк Сулейман «Песнь Песней».

20. Пророк Сулейман. Книга «Ваиз».
21. Книга Иова (Эюб).
22. Журнал «Дружба» (орган еврейской общины Средней Азии).
23. Священная книга – Эхди-Этид (Товрат, Забур и книга пророков), Баку, 2004.
24. Низами Гянджеви. «Лейли и Меджнун», Баку, 2004.
25. Устная народная литература Азербайджана. Баку, издательство «Маариф», 1970.
26. Сади Ширази «Гюлистан», 1987.

ОГЛАВЛЕНИЕ

Связи «Священной книги» - Танаха (Товрата) с литературными произведениями Ближнего и Среднего Востока.....	3
Первые переводы Священной книги – Танаха.....	21
Образцы из некоторых произведений поэтов и писателей Ближнего и Среднего Востока, создававших произведения на основе иудейских богословских поэтических трудов	
Низами Гянджеви.....	35
Хагани Ширвани.....	40
Омар Хайям.....	44
Мохаммед Физули.....	47
Имамеддин Насими.....	50
Сади Ширази.....	53
Алиага Вахид.....	57
Амир Хосров Дехлеви.....	58
Молла Панах Вагиф (Ш.Илья).....	60
Послесловие (Ш.Илья).....	62
Использованная литература.....	65

Kompüter icraçısı
Cəmilə Akifqızı
Çapçı **Xədicə Akifqızı**
İstehsalat müdiri **Fəzilə Vəhlulqızı**
Çapa imzalanıb **21.01.2013**
Format **60x84 1/16**
Sayı **300**

ШИРИН ИЛЬЯ
ВЛИЯНИЕ СВЯЩЕННОЙ КНИГИ
ТОРА НА ЛИТЕРАТУРУ
БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА
Bakı-Şirvanəşr-2013

ŞİRİN İLYA

**MÜQƏDDƏS KİTAB -
TÖVRATIN
YAXIN VƏ ORTA
ŞƏRQ ƏDƏBİ
ƏSƏRLƏRİNƏ TƏSİRİ**

ŞİRİN İLYA

**MÜQƏDDƏS KİTAB –
TÖVRATIN
YAXIN VƏ ORTA
ŞƏRQ ƏDƏBİ
ƏSƏRLƏRİNƏ TƏSİRİ**

Bakı
Şirvanəşr
2013

Beynəlxalq Qızıl Priz laureatı (Madrid, 2004)
Şirvannəşr, 03 (1623) 2013

Kitabın naşiri və redaktoru
Qəşəm İsabəyli

ŞİRİN İLYA
MÜQƏDDƏS KİTAB – TÖVRATIN
YAXIN VƏ ORTA ŞƏRQ
ƏDƏBİ ƏSƏRLƏRİNƏ TƏSİRİ
Bakı-Şirvannəşr-2013
76 səh.

83.3 Az (2)
Ş -----
054

© *Ş.İlyə, 2013*

Ünvan: Bakı-Az 1004, Badamdar şos. 77
Tel: 492-92-27, 492-93-72, (050)316-23-40

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI

Çap şəkli	Adı	Çap şəkli	Adı
Aa	a	Qq	qe
Bb	be	Ll	el
Cc	ce	Mm	em
Çç	çe	Nn	en
Dd	de	Oo	o
Ee	e	Öö	ö
Əə	ə	Pp	pe
Ff	ef	Rr	er
Gg	ge	Ss	se
Ğğ	ğe	Şş	şe
Hh	he	ƧƧ	te
Xx	xe	Uu	u
ıı	ı	Üü	ü
İi	i	Vv	ve
Jj	je	Yy	ye
Kk	ke	Zz	ze

YAXIN VƏ ORTA ŞƏRQ ƏDƏBİ ƏSƏRLƏRİ İLƏ “MÜQƏDDƏS KİTAB” – TANAXIN (TÖVRATIN) ƏLAQƏLƏRİ

Bəşəri sivilizasiyanın qədim vətəni olan Yaxın və Orta Şərqdə sənət, elm və mədəniyyət hələ qədim dövrlərdən inkişaf edərək mövcud nailiyyətlər qazanmışdır.

Bəşəriyyət tarixində özünə əbədi yer tutan yaxın və orta şərq ədəbiyyatı dünya mədəniyyət xəzinəsini nadir ədəbi əsərlər ilə zənginləşdirmişdir.

Yaxın və orta şərq ədəbi mədəniyyəti dünya ədəbiyyatında böyük mövqe və yer tutmaqla bərabər, dünya ədəbiyyatının inkişafı üçün böyük mənbə olmuş və onu vaxtaşırı öz inciləri ilə bəhrələndirmişdir.

Yaxın və orta şərq, tarix üçün misilsiz qiymətə malik olan əsərlər və memarlıq abidələri yaradıb, qoymuşdur.

Qədim insan sivilizasiyasının məhsulu olan təkallahlılıq (monoteizm) prinsipləri (fəlsəfəsi) əsasında yaranmış hər üç din: yəhudi, xaçpərəst və islam dinləri yaxın və orta şərqdə yaradılmışdır.

Mütərəqqi ideyalar əsasında ayrı-ayrı dövrlərdə yaranmış bu dinlər, özündən əvvəlki büt-pərəstliyi, zərdüştlüyü və başqa dini təriqətləri ləğv edib aradan çıxarmaqla bərabər, tədricən cəmiyyətin ictimai-mədəni həyatının inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Yəhudi dininin yaranması və yəhudi xalqının inkişaf tarixi haqda yazılmış əsərlərin süjet xətti dini ayinlərlə əlaqədar olub, peyğəmbərlərin dünyaya gəlməsi, onların fəlsəfi fikirləri, yeni ictimai və hüquqi qanunların kəşfi, dövlət quruluşu və onların idarə olunma formaları, poetik əsərlərin yazılması bütpərəstlik və başqa dini cəryanlar ilə mübarizə aparıb, təkallahlılıq (monoteizm) ideyasını başa çatdırmaq idi.

33 əsr bundan əvvəl bəni-israil tayfalarının 26-cı nəslə Tövrət – Toranı qəbul edəndə daha bundan çox əsrlər sonrada dünya xalqlarının əksəriyyəti qanunsuz, zülm, əsarət və mənəviyyatsızlıq hökmü sürən bir cəmiyyətdə yaşayırdılar.

Təkallahlılıq (monoteizmin) inkişaf prosesində də bəni-israil tayfalarından yaranmış peyğəmbərlər, alimlər və digər zəmanəsinin mütərəqqi ideyalı şəxsiyyətləri Toranı (Musa peyğəmbərin beş kitabı) əsas götürərək, onunla bərabər bəni-israil tayfalarının birləşib bir millət kimi formalaşmış, şərqdə qədim dövrün güclü imperiyalarından olan İsrail dövlətinin yaranması haqda mütərəqqi fikirlər əsasında tarixi və digər poetik, hüquqi, fəlsəfi əsərlər yazıb ümumiləşdirib, formalaşdırıb, tam şəkllə salıb yəhudiçiliyin müqəddəs kitabı – Tanaxı dərc etmişlər.

Yəhudilərin allahdan ilham almış yazılar toplusu olan müqəddəs kitab üç qrup əsas kitablardan ibarətdir:¹ “TORA”, “NEVIİM” və “KUTİVİM”.

I.Yosif Teluşkin – Yevreyskiy mir, Moskva-Yerusalim. 1995 il, səh. 11.

Müqəddəs kitab İbrani (Yəhudi) dilində “TANAX” adlanır. “TANAX” sözünün mənası, müqəddəs kitabın ibarət olduğu üç hissənin: TORA, NEVİİM və KUTİVİM-in baş hərflərinin T-N-X-in (İvrit dilində X və K hərfləri “kaf” hərifi kimi səslənir) birləşməsindən əmələ gəlir.

Yəhudiçiliyin ilk əsas yazılı sənədlər toplusu – Musa peyğəmbərin beş kitabı – “Tora”dır. “Tora” sözü İbrani (Yəhudi) dilindəki “oraa” sözündən götürülüb, “təlimat” deməkdir, birinci qrup kitablar hesab olur. İbrani (Yəhudi) dilində bu beş kitab eyni zamanda XUMAŞ adlanır. Qədim yəhudi dilində olan XAMEŞ¹ – beş sözündən götürülüb.

TORA-nin müəyyən hissəsini “qanunlar” təşkil edir. İzrael dövləti ayrı-ayrı xalqların (Ərəblərin, Romalıların, Yunanların, Türklərin, İngilislərin) işğalına məruz qalıb, onların tabeliyinə keçdikdən sonra, həmin xalqlar Toranın qanunlarından istifadə etməklə bərabər qanunları özünükülərdirmək və Toranı kölgədə saxlamaq mövqeyindən istifadə edərək, gələcək nəslə “Yunan mədəniyyəti” və “Roma imperiyasının qanunları” və hüquqi qanunları kimi təqdim edilmişdir.

Yaxın və Orta Şərq şair və yazıçıları arasında “XƏMSƏÇİLİK” ənənələrinin yayılmasında, “XUMAŞ”ın təsiri olmamış deyil.

TANAXın ikinci qrup kitabları “NEVIİM” – peyğəmbərlərin yazdığı dini və tarixi əsərlər olub, səkkiz əsas kitabdən ibarətdir. Axırncı səkkizinci kitab – 12 kitabdən ibarətdir ki, kiçik peyğəmbərlər kitabları adlanır.

TANAXın üçüncü qrup kitabları “KUTIVİM” – poetik əsərlər və digər tarixi əsərlər daxil olmaqla 11 kitabdən ibarətdir.

Əsas poetik əsərlər: Zəbur, Süleyman peyğəmbərin: nəğmələr nəğməsi, əxlaqi məsələlər və VAİZİN-in kitabı əsərləri, ƏYYUBun kitabı, mərsiyələr, Yusif və qardaşlarının əhvalatı, Apoqriflər və digər poetik əsərlərdən ibarətdir.

Biz əsas poetik əsərlər üzərində dayanacağıq.

Kutivim – poetik əsərlər

ZƏBUR¹ – Davud peyğəmbərin Tehlim-Zəbur kitabı poetik kitabdır. Musiqi üstündə yazılmış 150-dən artıq məzmurələrdən ibarətdir. Zəbur “Müqəddəs-kitab” – “TANAX”ın mədh və dualar toplusudur. Bu mədh və dualar poetik üslubda yazılmışdır. Onlar məzmunca müxtəlifdir:

Allahı mədh, ilahilərə kömək, müdafiyyə, qurtuluş üçün dualar, bağışlanma yalvarışları Allaha minnətdarlıq, tövbə duaları və s. mədh və duvalardan ibarətdir. Bu məzmurələrdə müəllifin sevinc, kədər, ümitsizlik və qəzəb hissləri əks olunur.

1. “Zəbur” – Bakı, 2004

Davud peyğəmbərin gözəl səsi olub, orqanda və digər musiqi alətlərində çalıb, zəburun şeirlərindən oxuyarmış. Şərq klassik poeziyasında “LƏHNİ-DAVUD” (Davud səsi) gözəl və məlahətli səs bildirən ifadə kimi məşhur olub. Hal-hazıra qədər də gözəl səsin ifadəsi kimi istifadə olunur.

Məzmur 1-dən:

- 1–1. Pislərin məsləhəti ilə getməyən,
Günahkarların yolunda dayanmayan,
Rişxəndçilərin arasında oturmayan,
insan nə bəxtiyardır!
- 1–2. O ancaq rəbbin qanunundan zövq alar,
gecə-gündüz bu məlumatı dərin düşünər.
- 1–3. Axar sular kənarında əkilən ağac kimi
Barını mövsümündə verər,
yarpağı solmaz,
Etdiyi hər işdə uğur qazanar.

Məzmur 2-dən:

- 2–1.
Nə üçün millətlər belə vurnuxmaya düşür,
Ümmətlər boş şeylər düşünür?
- 2–2. Dünya şahları yığışır,
Hökmdarlar rəbbə,
Onun məsh etdiyinə qarşı birləşir.
- 2–3. Deyirlər:
“Gəlin onların buxovlarını qoparaq,
Üstümüzdəki zəncirlərini ataq”.

Məzmur 6-dan:

6–8.

Siz, ey şər iş görənlər, məndən uzaq durun!
Çünki Rəbb hönkürtümü eşitdi.

6–9. O, yalvarışımı dinlədi,
Rəbb duamı qəbul etdi!

6–10. Bütün düşmənlərim rüsvay olacaq,
Canlarına vəlvələ salınacaq,
Xəcalət içində bir andaca geri qayıdacaq.

Məzmur 17-dən:

17–11.

İndi izimə düşüb məni mühasirəyə aldılar,
Güdürlər ki, məni yerə vursunlar.

17-12.

Onlar parçalamağa həris bir aslan kimidir,
Pusquda duran cavan bir şir kimidir.

Davud peyğəmbərin zəburu onun əfsanəvi bir sərkərdə və şair kimi ömrünün bütün dövrlərini əks etdirib axırını qələbəyə qədər apardığı mübarizəsini səsləndirir. Ona görə də Zəbur kitabı əsrlər boyu və indi də mərdliyin, ümidin tükənməz mənbəyi olub, yəhudi və digər dünya xalqlarına qulluq edir.

Fəlsəfə alimi Yosif Teluşkin yazır¹:

–Davudun Tehlimi (Zəburu) indiyə qədər dini mövzuda yazılmış poemalardan ən məşhuru və zənginidir. Müdrükün şairanə sadə və şirin hisslərlə yazıb

1. Yevreyskiy Mir – Moskva-Erusalim 1995. Səh. 79.

səsləndirdiyi Tehliminin (Zəburu) dünyada bərabəri yoxdur. Bu şeirlər dünya mədəniyyətinə o qədər daxil olub ki, çox yazıçı və musiqiçilər bu şeirlərin Tanaxın (Tövratin) müəyyən bir hissəsi olduğunu hələ də bilmirlər.

N.Şirman yazır¹: –Davud peyğəmbər dünyadan gedərkən bizə iki xəzinə qoyub gedib: Müqəddəs Tövratin bir hissəsi olan Tehlim (Zəbur) və ikincisi dini ibadət.

Yakov İzaks yazır²:

– Yəhudi xalqı üçün Davud hökmdar ölməyib, onun xatirəsi əbədi olaraq onun Mehlim kitabında yaşayır.

Tehlim (Zəbur) kitabının giriş sözündə yazılıb³:

–İsa Məsih (xaçpərəstlərin peyğəmbəri) zəburdan çox istifadə edib sitatlar gətirirdi. “Əhdi-cədidin” (xaçpərəstlərin dini kitabı) müəllifləri (həvarilər) Zəburdəki məzmurələrin ayələrindən geniş surətdə nümunə göstərirdilər.

Bu kitab (Zəbur) İsa Məsihə (peyğəmbərə) iman gətirənlərin cəmiyyətlərinin yaranmasından bəri istifadə etdikləri ruhani xəzinələrindən biridir.

В книге Псалм душа человека обращается к Б-гу. В Псалмах-теилим человек находит успокоение в тяжёлые дни болезни, когда он тривожится за свою жизнь или за жизнь близких.

1. “Drujba” jurnalı N 457, səh. 51.

2. *История Еврейского народа 1 том, стр. 129, Нью-Йорк, 1992 г. Я.Изакс.*

3. *Tehlim (zəbur) Azərbaycan dilində. Bakı, 2004.*

Он находит в этой книге убежище и укрытие, когда постигнут люди эпидемии, засуха или ужасы войны. Даже в самые мяжолые минуты жизни люди черпает в псалмах-теилим утешение и поддержку.¹

Davud peyğəmbərin ölümündən sonra onun vəsiyətinə görə taxtı-tacına sahib olan oğlu Süleyman peyğəmbərin, müqəddəs kitab – Tanaxa 3 poetik əsəri daxil edilmişdir.

Bunlardan biri məhəbbət hissləri ilə dolu olduğu cavanlıq dövründə yazdığı mindən artıq şeir və poemalardan ibarət olan “Nəğmələr nəğməsi” (Şir ha Şirim)² kitabıdır.

Nəğmələr nəğməsi

Poetik kitab olub, məhəbbət nəğmələrindən ibarətdir. Bu nəğmələrdə insan məhəbbətinin ecazkar qüvvəsindən bəhs edilərək, eşq və məhəbbəti insan həyatının və insan qəlbinin uca zirvəsi və hər murada, məqsədə, həqiqətə çatmaq üçün əsas olması kimi qiymətləndirilir.

Əsərin baş qəhrəmanı qızıdır. Burada əsasən qız oğlanla, oğlan qız ilə şeirlərlə deyisir.

5-ci nəğmənin 8-ci bölməsində oxuyuruq:

1. Книга псалмов Давидовых. Москва, 2007 г.

2. Müqəddəs kitab (Əhdi-ətiq). Bakı, 2004, səh. 1084-1093.

Qız

Ey Yerusəlimdəki qızlar,
Mən sizə and verirəm,
Tapsanız sevgilimi, deyin ona:
“Mən eşq xəstəsiyəm”.

4-cü nəğmənin 9-cu bölməsində isə belədir:

Oğlan

Ay həmdəmə, ay gəlin,
Bir baxışla qəlbimi aldın.
Ləl cavahirəti boynuna saldın,
Gözəlliyinlə qəlbimi aldın.

Bu nəğmələrin şərhə eyni zamanda alleqorik (məcazi) mənə daşıyır. Bu məhəbbət nəğmələri yəhudilər tərəfindən Allahla xalqın münasibətlərinin əyani təsviri kimi şərh edilir¹.

Bununla belə biz yəhudiçiliyin “Müqəddəs kitab”ı – Tanaxda hələ eramızdan əvvəl IX-VIII əsrlərdə eşq və məhəbbət mövzusunda yazılmış şeirlərin ilk nümunəsini görürük.

1. Müqəddəs kitab. Bakı, 2004

Əxlaqi məsələlər (aforizmlər)

–Ömrünün müdrük və tam yetişmiş orta yaşlarında Süleymanın yazdığı üç minə qədər əxlaqi məsələlərdən (aforizmlərdən) ibarət poetik kitabı olmuşdur (Mişley, Malaxim q, 3 çar 4-29-34)¹.

Süleymanın kitabı hikmətli sözlər və məsələlər şəklində olan əxlaqi və mənəvi nəsihətlər (təlim) toplusudur.

Əxlaqi məsələlər ailə və dostluq münasibətlərindən, əmək və ictimai həyatdan bəhs edir. Əsas mövzular: müdrüklük və nadanlıq, salehlik və pislik, hikmətli sözlər, sərvət və yoxsulluq, sevinc və kədər, ağır əmək və bekarçılıqdır.

Əxlaqi məsələlərdən:

14–14. Azğın ürəklər öz yollarının bəhrəsini doyunca yeyər, yaxşı adam isə əməlinin əvəzini alır.

15–22. Məsləhətsiz niyyət boşa çıxar, doğru nəsihət verən çoxdursa, uğur qazandırar.

16–22. Ağıl insan üçün həyat çeşməsidir. Axmağa tərbiyə vermək səfehlikdir.

17–22. Ürək sevinci can üçün ən yaxşı məlhəmdir, könlün sınması sümükləri qurudar.

18–24. Dost çoxaldan öz-özünü yıxar, amma qardaşdan daha yaxın dost da var.

1. Müqəddəs kitab (Əhdi-Ətiq, Əhdi Cədid)
Bakı, 2004, səh. 839-879

Kojlet Vaizin kitabı

–Ömrünün axırı – qocalıq və miskin çağlarında Süleymanın yazdığı kojlet – Vaizin kitabı¹ olmuşdur. Vaizin kitabı insan həyatının qısa və mənasız olmasından, onun müəmmalı haqsızlığından, insan ümidlərinin puça çıxmasından danışır. Buna baxmayaraq, adamların səylə işləməyi və Allahın bəxş etdiyi nemətlərdən zövq almağı tövsiyə edir. Vaizin kitabının giriş sözündə oxuyuruq: Çox adam Vaizin kitabını oxuyarkən öz fikir və düşüncələrini sanki güzgüdə görür və bu kitabdan təsəlli tapır. Belə fikirləri əks etdirən adam Allaha daha çox ümid etməyi öyrənir və beləliklə həyatın əsl mənasını aşkar edir. Kojlet – Vaizin kitabından bir parça:

“Şadlığın puçluğu” bölməsindən (2-4-11)

4 – Mən böyük işlər gördüm özümə,

Evlər tikdim, üzüm bağları saldım.

5 – Özümə bağçalar və bağlar düzəltdim,

Orada hər cürə meyvə ağacı əkdim.

6 – Özümə su hovuzları düzəltdim ki, ağacları suvarım.

7 – Nökərlə və kənzilər aldım, evimdə doğulan qullarım var idi. Naxırlarım və sürülərim də məndən əvvəl Yerusəlimdə yaşayanların hamısınkindən çox idi.

1. “Müqəddəs kitab” (Əhdi-Ətiq və Əhdi-Cədid). Bakı, 2004

8 – Özümə qızıl-gümüş, padşahların və vilayətlərin xəzinələrini yığdım. Özümə kişi və qadın müğənilər gətirdim, kişilərin xoşuna gələn ən gözəl qadınların sayını artırdım.

9 – Beləcə yüksəlib, məndən əvvəl Yerusəlimdə yaşayanların hamısından daha əzamətli oldum, hikmətim də özümdə qaldı.

10 – Gözlərimin istədiyi hər şeyi özümdən əsirgəmədim, ürəyimi heç bir həzzdən məhrum etmədim, könlüm etdiyim hər şeydən zövq aldı. Bu çəkdiyim bütün zəhmətlərin payı idi.

11 – Mən etdiyim bütün işlərə nail olmaq üçün çəkdiyim bütün zəhmətlərə dönüb baxdım: gördüm ki, hər şey puçdur, külək dalınca qaçmağa bənzər. Səma altında bunların faydası yoxdur.

Əyyubun kitabı

Əyyubun kitabı – Yəhudi dininin əsas və fundamental problemlərini araşdıran ədəbi formada yazılmış əsərdir. Əsasən kamil, əməlisaleh, Allahdan qorxan və böyük bəlalar çəkən bir insanın hekayəsidir.

Mərsiyələr

Kitabı beş mərsiyədən ibarətdir. Miladdan əvvəl 586-cı ildə Yerusəlimin dağıdılıb, əhalisinin əsir aparılmasından sonra bu mərsiyələr Yəremiya peyğəmbər tərəfindən yazılmışdır. Bu kitabın 1-4-ə qədər olan hissəsi *akrostik* şəkildə yazılmışdır, yəni ayələrin sırası İbrani əlifbasının hərfləri ilə başlayır. Yalnız üçüncü fəsildə üç ayə eyni hərflə başlayır.

Mərsiyələrdən nümunələr:

1-2. Gecələr acı-acı ağlar,
göz yaşları ilə yanağı
islanar.
Məşuqlarının arasında
Onu ovudan yoxdur.
Bütün dostları ona xəyanət
etdi, düşmən oldu.

1-16. Bunlar üçün ağlayıram,
gözlərimdən yaş axır.
Təsəlli verən məndən
uzaqdır,
Məni dirçəldən uzaqdır,
Övladların yalqız qalıb,
Çünki düşmən zəfər çalıb.

Yusif və onun qardaşları¹

Müqəddəs kitab – Tanaxın yaxın və orta şərq ədəbiyyatına verdiyi ədəbi mövzulardan biri də Yusif və onun qardaşları əhvalatıdır.

Tanax, Yusif haqda olan bu bəşəri mövzunu nəinki yaxın və orda şərqə tanıtdırıb, bu mövzunun yayılma dairəsinin hüdudları məhdud olmayıb, nəticədə bütün dünyanı əhatə edib.

Yusif və qardaşları əhvalatının tarixi ilk dəfə yazılı ədəbiyyatda eramızdan əvvəl XII əsrdə Tövratda – “Xumaşın” (Musa peyğəmbərin beş kitabının toplusu) birinci kitabı “Breşit”də dini hekayə formasında öz əksini tapmışdır (Breşit – yaradılış 37-39-5).

Yusif, İbrahimxəlil peyğəmbərin təkallahlılıq (monoteizm) ideyasına sadıq qalıb və o ideyanın əsasında yəhudi dininin təşkilatçısı və aparıcısı olan nəvəsi patriarx Yaqubun ailəsində e.ə. 1561-ci ildə anadan olmuşdur. 40 il Misir dövlətini idarə edib, eramızdan əvvəl 1451-ci ildə 110 yaşında Misirdə vəfat edib.

Vəsiyyətinə görə atası Yaqubun 12 oğulları arasında yaranmış bəni-İsrail tayfaları Misirdən qayıdarkən qəbirini götürüb gətirirlər doğma Kənan ölkəsinə, hal-hazırkı İsrail torpağına. Məqbərəsi hal-hazırda İsrail dövlətinin Şxem şəhərindədir.

Yusifin anası Rahilənin məqbərəsi İsraildə Beyt-Eyla ilə Beyt-Lehem arasındakı yüksəklikdə yerləşir.

1. Müqəddəs kitab. Bakı, 2004, səh. 37-12.

Yusifin atası patriarx Yaqubun qəbri İsrailin Xevron şəhərindəki ailəvi “Maxpela” məqbərəsindədir (Maxpela məqbərəsində İbrahim Xəlil peyğəmbər, arvadı Sara, kiçik oğlu İshaq, onun arvadı Rivka və nəvəsi Yaqub dəfn edilmişdir).

Bu məqbərələri ziyarət etmək üçün İsrailə dünyanın bütün ölkələrindən səyyahlar, alimlər, müxtəlif dinlərin nümayəndələri və başqa turistlər gəlir.

Yusifin həyatına aid müxtəlif həcmdə yazılmış dastanlar dünya xalqları tarixində eşq və məhəbbət mövzusunda yazılmış dastanlardan fərqli olaraq çoxsahəli və həm də əsərin qəhrəmanları tarixi şəxsiyyətlər olub, axıra qədər yaşayıb ömürlərini başa vururlar.

Yusif və Züleyxa poemalarının əksəriyyətini yaxın və orta şərq şair və yazıçıları Tövratda yazılmış Yusiflə Misir əyanının arvadı haqqında olan aşiqanə hekayə əsasında öz zövqlərinə uyğun, eşq və məhəbbət sahəsində bir çox qoşmalar, bəzətmələr əlavə etməklə yazıb yaratmışlar. Tövratda və Quranda yazılmış olan Yusif və onun qardaşları hekayəsində Züleyxa adı çəkilmir.

Məhəmmədəli Tərbiyə göstərir ki, “Züleyxa” kəliməsinin haradan və ilk dəfə kim tərəfindən yaradıldığı məlum deyildir.

O, hələlik əldə olan məlumat əsasında Züleyxa adına rast gəlinən ilk mənbə – BƏLƏMİNİN “TƏRCÜMEYİ–TARİXE TƏBƏR”i əsəri olduğunu deyir¹.

I.A.Caminin “Yusif və Züleyxa” poeması, Bakı, 1964, səh. 30.

Abbasəli Sarovlu yazır¹:

–Yusif və Züleyxa əhvalatı (mövzusu) yalnız yaxın və orta şərqin deyil, eyni zamanda həm də dünya ədəbiyyatının əbədi mövzusu olmaq hüququnu qazanmışdır. Yaxın və orta şərqdə və Avropada 98 müəllifin Yusif və Züleyxa mövzusunda müraciət edib dastan yazıb. Bəzilərini Əbdürrəhman Caminin “Yusif və Züleyxa” poeması ilə müqaisə edib elmi təhlilini vermişdir.

Alim sözünə davam edərək yazır²:

“Məlum olduğu kimi Yusif və Züleyxa əfsanəsini dünya ədəbiyyatına təqdim edən ilk yazılı mənbə “Tövratdır”. Deməli, təbii bir haldır ki, Tövrat özü ilə bərabər Yusif haqqında olan ən maraqlı mövzunu da əhatə etdiyi təsir dairəsinə tanıtmış idi. Söz yox ki, bu təsir dairəsinin hüdudları məhdud olmayıb, həqiqətən dünyanı əhatə edirdi”.

Türk şairi İsmail Həbib özünün Ədəbiyyat nəzəriyyəsi kitabında Yusif və Züleyxa mövzusunun türk ədəbiyyatında 21 şair tərəfindən qələmə alındığını söyləyir.³

Alman alimi E.Helşer “Tövratdakı Yusif şərqin ədəbi əsərlərində” adlı əsərini yazıb 1956-cı ildə Almaniya Elmlər Akademiyasının Şərqi tədqiq institutunun xəbərlər məcmuəsində çap etdirmişdir.

1. *Yenə orada səh.* 79-82.

2. *Yenə orada səh.* 22

3. İsmail Həbib “*Edebiyyat bilgileri*”, İstanbul, 1942, səh.143-144.

Alman alimi H.Pribaç 1937-ci ildə Breslavda çap etdirdiyi “Yusif hekayəti dünya ədəbiyyatında” adlı kitabında Yusifin həyatı haqqında olan əhvalatın dünya ədəbiyyatında yayılması haqda geniş məlumat vermişdir.

Şərqsünas alim E.Bertels yazır¹:

“Yusif və Züleyxa” dünya ədəbiyyatı tarixinin parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. “Yusif və Züleyxa” əfsanəsi öz maraqlı məzmunu ilə dünya xalqlarının zövqünü oxşamışdır. Bu səbəbdən də dünya ədəbiyyatının ən sevimli mövzusu olmuş və hazırda olaraq da qalır. Rəngarəng epizodların ardıcıl sürətdə dəyişkənliyi, mərhumiyyətlə keçən uşaqlıq, ailədəki ixtilaf, qul kimi satılmanın dəhşəti, azadlığa çıxmaq imkanının yaxınlaşması, həbsxanalar dəhşəti, başgicəlləndirici yüksəliş, bütün bunlar dediyimiz rəvayətin yüz illər deyil, bəlkə min illər boyu yaşayacaq ədəbi əsərlər sırasına çıxmasına səbəb olmuşdur.

Abbasəli Sarovlu yazır²:

Şərqin ölməz dühaları Firdovsi Tusinin, Əbdürəhman Caminin Yusif və Züleyxa poemalarının, görkəmli alman yazıçısı Tomas Mannın “Yusif və qardaşları” tetologiyasının, Türk ədəbiyyatının klassikləri Nazim Hikmətin “Yusiflə Menofis”, Xalidə Ədibin “Kənan çobanları” kimi dramlarının meydana gəlməsi Yusif və Züleyxa əfsanəsinin bəşər mədəniyyəti üçün qiymətli bir abidə olduğunu göstərir.

1.Əbdürrəhman Cami “Yusif və Züleyxa” poemasını elmi təhlil. səh. 21.

2.Abdür Zamin “Yusif və Züleyxa” poemasını elmi təhlil. Bakı.

Ə.Firdovsi bir neçə sətrlə Yusifin həyatını çox məharətlə təsvir edir:

Zəlil və üzgün bir qul idim,

Zillət, zindan və quyuya layiq idim,

Sən mənə mülk və Kəyan tacı verdin.

Dünya indi mənim qarşımda qulluğa hazırdır.

...Yeddi gözlü Kəyan kəmərım vardı,

Yaqut, firuzə, mirvari və qızıl ilə bəzənmişdi.

...O taxt üstündə günəş camallı Cəmşid kimi oturmuşdu.

...Elə bil ki, o Misir şahı və Kəyan tacı

Günəş onun qarşısında xidmətə hazırdır.

Ə.Firdovsi Züleyxanın gözəlliyini çox böyük ustalqla belə təsvir edir:

Gözünün qırağında bir xalı vardır,

Onun öz gözü də bu xalın dalınca düşmüşdür.

Bununla belə yaxın və orta şərqdə Yusif əhvalatına müraciət edib əsər yazan bəzi şair və yazıçılar, eləcə də elmi cəhətdən Yusif əhvalatına yazılan əsərləri təhlil edib tədqiqat əsəri yazan alimlər Yusif əhvalatını həqiqətən dünya ədəbi mədəniyyətinə təqdim edən ilk yazılı mənbəni, Yusifin etiqaət etdiyi dini, milli və tayfa mənsubiyyətini kölgədə saxlayaraq, öz dini təəs-sübkeşlik ideyalarını təbliğ edərək, milli mövqelərindən və özünüküləşdirmək üsullarından istifadə yolu ilə getmişlər.

Abbasəli Sarovlu Ə.Caminin “Yusif və Züleyxa” poemasına yazdığı tədqiqat əsərində, Yusifin etiqaət

etdiyi dindən, tayfa və milli mənsubiyyətindən çox ehtiyatla danışaraq, Yusifi, əsər boyu kənanlı, qüdsli və bəzən də Allahpərəst göstərməklə kifayətlənmişdir. Misal üçün həmin əsərdə Yusif obrazının təhlilini nəzərdən keçirək.

Alim yazır¹: Qul kimi satıldığı bir adam evində duz-çörək kəsdiyi ağasının xanımına məhəbbət yetirmək Yusif üçün təkə ən dəhşətli, vahiməli bir iş deyil, həm də böyük və bağışlanmaz bir cinayətdir. Pak və müqəddəs bir insan olduğundan belə bir cinayət etmək onun üçün ölümə bərabərdir. Bütün bunların doğurduğu dəhşətli vəziyyət və çıxılmaz çətinlik öz yerində, axı Yusifin qarşısında daha müşkül və həll olunma bilməyən bir başqa məsələ də vardır.

Bütpərəst qadın olan Züleyxa ilə özünü tanrının ülvi və qüdsli bəndəsi sayan bir şəxsin – Yusifin seviməsi mümkündürmü? Əsla yox. Nə şəriət-inam, nə də Tanrı qəzəbinin qorxusu buna yol verir. Yuxarıdakı sətirlərdən bir daha aydın görünür ki, alim, Züleyxanı olduğu kimi bütpərəst göstərib, ancaq Yusifi qüdsli və Tanrının ülvü bəndəsi kimi göstərib, onunla da kifayətlənmişdir.

A.Sarovlu özbək şairi Dürbəkin yazdığı “Yusif və Züleyxa” poemasını təhlil edib, Ə.Caminin eyni adlı əsəri ilə müqayisə etdikdə² Dürbəkində artıq söylər

1.Əbdürrəhman Caminin “Yusif və Züleyxa” poemasının elmi təhlili. Bakı. 1969

2.Ə.Caminin “Yusif və Züleyxa” poeması. Bakı. 1969. Səh.77. Abbadəli Sarovlu.

göstərib öz qəhrəmanına (Yusifə) həqiqətə uyğun olmayan, qeyri-inandırıcı epizodlar artırdığını göstərir. Alimin müəyyən etdiyi həqiqətə uyğun olmayan epizodlardan birini nəzərdən keçirək: Bütpərəst qadınlar Yusifin hüsnünü görərək İslam dininə etiqad göstərmək məcburiyyətində qalırlar.

Alim haqlı olaraq müəyyən edir ki, Dürbəkin belə sadələvh hərəkəti və lazımsız səyləri poemanın həqiqətə uyğun yazılmamasına səbəb olmuşdur. Dürbək, bütpərəst qadınların Yusifin etiqad etdiyi yəhudi dininə etiqad göstərmək məcburiyyətində qaldıqlarını göstərmək əvəzinə, kor-koranə Yusifin yaşadığı dövrdən iki min il sonra yaranmış İslam dininə etiqad göstərmək məcburiyyətində qaldıqlarını göstərmişdir.

Apoqriflər¹

Müqəddəs kitab – Tanaxa daxil edilməyən yəhudi ədəbi və tarixi əsərlərdən ən məşhuru Makkaveyev qardaşlarının Suriya hökmdarı Antioxa və yunanlara qarşı apardıqları amansız vuruşmalar və əldə etdikləri qələbələr haqqadır². İkincisi 100-dən artıq aforzmlərdən və bir neçə poemadan ibarət “BEN-SİRİ” kitabıdır. İrza (belədir) peyğəmbərin nəsr formasında yazdığı iki kitab və Esfir (Ester)in kitabına yazılmış əlavələr də Apoqriflərə aiddir.

1. Apoqrif – Yəhudi dilində “gizlədilmiş” deməkdir. Müqəddəs kitaba daxil edilmədiyi üçün belə adlandırılmışdır.

2. Yəhudilər göstərilmiş qələbə şərəfinə “Xanuka” bayramı keçirirlər. Teluşkin-Evreyiski Mir. 1995. səh.409.

Aparılmış araşdırmalar və mövcud tarixi sənədlər bir daha göstərir ki, “Müqəddəs kitab – Tanax”da yazılmış poetik əsərlər Yaxın və Orta Şərqdə, eləcə də Avropada ilk yazılmış poetik əsərlərdir. Bu kimi fundamental əsərlərin yaradılması, bundan sonra dünyaya gələn alimlərin, şair və yazıçıların, eləcə də din xadimlərinin və tərəqqipərvər ziyalıların marağına səbəb olmaya bilməzdi. Dünyanın ən qədim inkişaf etmiş xalqı yunanların ilk yazılı abidəsi və Avropada ilk yazılı ədəbiyyat hesab olunan şifahi xalq yaradıcılığının yüksək inkişafı dövründə eramızdan əvvəl VI-V əsrdə əfsanələr əsasında yazılmış olan HOMERİN “İLİADA və ODİSSEY” poeması, Davud və Süleyman peyğəmbərin poetik əsərlərindən 3-4 əsr sonra yazılmışdır.

MÜQƏDDƏS KİTAB – TANAXIN İLK TƏRCÜMƏLƏRİ

Tanax əsasən qədim İbrani (yəhudi) və aramı dillərində yazılmışdır. Eramızdan əvvəl III əsrin axırlarından başlayaraq yunan və sonralar başqa dillərə tərcümə edilmişdir.

Septyaginta – LXX 70-lər tərcüməsi¹

Misir hökmdarı Ptolomey II (Filadelfiia) kitab sevən və böyük kitabxana sahibi olub. Yəhudi dövlət rəhbərləri ilə yaxın münasibətdə olub. Müqəddəs kitab – Tanaxın yunan dilinə tərcüməsi üçün yəhudi alim və dövlət rəhbərləri ilə söhbətlər aparıb və “Müqəddəs kitab” haqda əhəmiyyətli fikirlər söyləyib, tərcümə üçün mütəxəssislər istəyib. O dövrdə yəhudi dövlətinə rəhbərlik edən dindar Eli-Ezar, “Müqəddəs kitab” – Tanaxın yunan dilinə tərcüməsi üçün Ptolomeyin yanına 70 nəfər yunan dilini yaxşı bilən dindar alim göndərüb. Ptolomey bu alimlərin hərəsinə bir mənzil verib ki, tərcümə zamanı biri-biri ilə əlaqə yaratmayıb, sərbəst tərcümə etsinlər. Nəticədə bütün tərcümələr üzləşdirildikdə heç bir fərq tapılmayıb.

Ptolomey bu tərcüməni “70-lər septuaginta – LXX” tərcüməsi adlandırıb. Hal-hazıra qədər də tarixdə 70-lər tərcüməsi adlanır.

Tərcümə tevet (dekabr) ayının 8-də qurtarılıb, yəhudilər bu günü hər il bayram edir. 2010-cu ildə həmin gün 15 dekabra düşüb.

1. Псалмы Давида . М, Эксмо. 2007, стр. 9.

Müqəddəs kitab e.ə. II əsrdə Suriya və tədricən başqa smit dillərinə tərcümə edilməyə başlanmışdır.

Vulqata (Vulqata)¹ tərcüməsi

Müqəddəs kitab eramızın V əsrində İeronim tərəfindən latın dilinə tərcümə edilmişdir ki, bu VULQATA tərcüməsi adlanır.

Vulqata tərcüməsi Roma kilsəsi tərəfindən sistemləşdirilib, katolik kilsəsinin ümumi qəbul olunmuş mətni hesab olunur. Müqəddəs kitab sonralar bütün Avropa dillərinə kilsələrdə istifadə etmək üçün bu Vulqata texstindən tərcümə edilmişdir.

Müqəddəs kitabın ön sözündə yazılıb²:

Müqəddəs kitab başqa dillərə tərcümə nöqtəyindən dünyada birinci yer tutur. Tam şəkildə dünyanın 438 dilinə tərcümə edilmişdir. Bu kitab son zamanlarda yeni dillərə daha sürətlə tərcümə edilir. Orta hesabla hər on gündə bir yeni tərcümə nəşr olunur.

Müqəddəs kitab – Tanaxın poetik əsərləri: Zəbur, Nəğmələr nəğməsi, əxlaqi məsələlər, kojlit.

VAİZin kitabı, Yusif və qardaşları əhvalatı və Apoqriflər vaxtaşırı əksər inkişaf etmiş dünya xalqlarının dilinə tərcümə edilib çap edilmişdir. Bu tərcümələr əsrlər boyu alimlərə, şair və yazıçılara müqəddəs kitabdan geniş və səmərəli istifadə etməyə şərait yaratmışdır.

1. Псалмы Давида изд. Эксмо Ерусалим-Москва, 2007. Стр. 9, 10.

2. Müqəddəs kitab. Bakı, 2004, səh. 2-3.

Yeni tövhid (monoteist) əsaslı dinlərin yaranması

Yeni eranın əvvəllərindən başlayaraq bütpərəstlik, zərdüştlük və digər din və təriqətlər ləğv olunmaqla əvəzində tövhid (təkallahlılıq) prinsipləri əsasında yeni dinlər: eramızın I-II əsrində xaçpərəstlik, VII əsrində isə islam yaranır.

Bu yeni dinlər və dini təriqətlər “Müqəddəs kitab” – Tanaxın əsasında və cəmiyyətin ictimai, mənəvi tələbləri zəruriyyətindən, mütərəqqi ideyaların yeniləşməsi və formalaşması nəticəsində yaranmışdır. Xaçpərəst dini yəhudi ilahiyyəti əsasında yəhudilər tərəfindən yaradılmış təriqətdir.

Xaçpərəst kilsəsi “Müqəddəs kitab” – Tanaxı (Əhdi ətiq) əsas götürüb, incili (Əhdi cədid) ona əlavə etmişdir.

Fəlsəfə alimi Minkov Vladimir yazır:

Христиане признали Тору (Ветхий Завет) основой их религии, и они признали иудейского раввина Иегошуа родоначальником своей религии, назвав его Иисусом Христом. Они признали Десять Заветов, которые получены Моисеем на Горе Синай, и своей моральной основой.

Поэтому мы, евреи, должны считать христианство выполнением нашего долга по передаче моральных правил поведения, данных нам Богом в Торе, значительной части нееврейского человечества.

IV-əsrin əvvəllərindən başlayaraq Xaçpərəstliyi yaradan Yəhudilər, Yəhudi həyatından və Müqəddəs kitab – TAXAN-ın qanunlarından aralanmağa.

328-ci ildən başlayaraq şənbə gününün əvəzinə bazar günü istirahət gününə çevrilir. Virantiya hökmdarı II Konstantin Xaçpərəstliyi qəbul edənlər ilə Yəhudilər arasında kəbini qadağan edir.

Yəhidilərin bir din kimi qəbul etmədikləri xaçpərəstliyi Roma imperiyası dövlət dini qəbul etdiyi dövrdən Roma Xaçpərəst kilsəsinin başlıca və əsas vəzifələrindən biri, Yəhudilər ilə düşmənçilik yaradıb, onlara məcburi olaraq xaçpərəstliyi qəbul etdirmək, əks halda onları qırmaq vəzifəsini qarşıya qoymuşdular. VII-VIII əsrdə Virantiyada və Avropada Yəhudilərə məcburi olaraq xaçpərəstliyi qəbul etmək kompaniyası başlanır.

1096-cı ildə Avropa Xaçpərəstləri Qüdsü (Yerusalimi) müsəlman hakimiyyətindən azad etmək üçün birinci səlib müharibəsinə başladılar.

İkinci dünya müharibəsindən sonra xaçpərəstlər qan tökmədən assimilyasiya yolu ilə yəhudiləri məhv etmək yoluna keçdilər. Bunun üçün də emissar cəmiyyətlərini gücləndirdilər, hal-hazırda bu cəmiyyətin əsas iş görənləri bətibəst tərifiətli xaçpərəstlərdir. Bunlar özlərini Yəhudi dininə itaət edən xaçpərəstlər olub İsa tərəfdarlı Yəhudilər adlandırır bətibəst və maddi mara yolu ilə zəif düşüncəli Yəhudiləri xaçpərəstliyə cəlb edirlər. Hal-hazırda ABŞ-da 60-dan artıq emissar cəmiyyəti fəaliyyət göstərir ki, ildə 10-mindən artıq dollar xərcləyir.

Xaçpərəst dindarlarının əsas məqsədi, yəhudiləri fiziki və digər yollarla məhv edib, onlardan (yəhudi-

lərdən) götürdükləri dini tam mənimsəyib və din ilə əlaqədar siyasi hakimiyyəti ələ alıb dünyada heqomoniyalıq etməkdən ibarətdir.

İslam dini “Müqəddəs kitab” – Tanaxdakı əfsanə, hekayə və rəvayətlərdən geniş istifadə etmişdir. Bu barədə Azərbaycan alimi Abbasəli Sarovlu yazır¹: – Məlum olduğu üzrə Tövratin xristian və islam dinlərinə böyük nüfuzu olmuşdur. İslam tövratin əfsanə və sərgüzəştlərindən istifadə etmişdir. Tövrət yazılarında mövcud olan bir çox rəvayətlər sonralar bu və ya digər şəkildə Quranda da öz əksini tapmışdır.

Alim bu haqda Alman şərqsünası Henrix Şnayerin 1939-cu ildə yazdığı “Quranda tövrət hekayələri” adlı əsərində geniş məlumat verildiyini göstərir.

“Müqəddəs kitab” – Tanaxda yazılmış rəvayətlər, aforizmlər, məzmurələr və digər fəlsəfi xarakterli məsələlər yeni yaranmış dinlərdə öz əksini tapmaqla tədricən cəmiyyətin tarixi inkişaf prosesində dünyanın bir çox xalqları arasında yayılıb şöhrət qazanaraq onların şifahi və yazılı ədəbiyyatının sevimli mövzusunə çevrilmişdir. Tanaxdakı bəzi rəvayətlər, əxlaqi məsələlər və aforizmlər isə həmin xalqlar tərəfindən özününküləşdirilib öz hissələrinin, duyğularının ifadəsi kimi “hikmətli sözlər”, “nəsihətlər”, “atalar sözü” formasında işlənməyə başlamışdır.

1.Əbdürrəhman Caminin “Yusif və Züleyxa” poeması. Azərb. SSR EA nəşri. Bakı. 1969. səh.25.

“Müqəddəs kitab” Tanaxın bəşəri (dünyəvi) əhəmiyyəti haqda mütərəqqi şəxslərin qeydlərindən

А.В.Карташов yazır:

“Еврейство есть великая мировая нация. Для этого утверждения богослову и историку достаточно одного факта дарования миру Библии и порождения трех мировых монотеистических религий. Нация, играющая огромную, непропорциональную своему статистическому меньшинству роль в мировом хозяйстве, мировой политике и мировой культуре; нация, превзошедшая всех своим национальным самоутверждением вопреки тысячелетиям рассеяния... Это, хотя и не территориальная, но своего рода великая держава. Не объект филантропического сострадания, а равноправный субъект в мировом состязании великих наций”.

*А.В.Карташов. (богослов, историк церкви)
(Гос, архив РФ, Ф. 5802, л. 419-420)*

İlahiyyətçi, kilsə tarixçisi A.V.Kardaşov yəhudiçiliyin dünyəvi əhəmiyyətini qeyd edərək yazır ki, yəhudiçilik dünyada böyük millətdir. İlahiyyətçiyə və tarixçiyə bunun təsdiqi üçün, yəhudilərin dünyaya bəxş etdikləri “Müqəddəs kitab” Tanax kifayətdir ki, onun əsasında dünyada üç təkallahlı din yaranmışdır.

Джон Адамс yazır: “Евреи сделали для воспитания людей больше, чем любая другая нация”. «Они – наиболее славная нация из когда-либо на-

селявших землю Римляне и их Империя были не более чем мыльным пузырем в сравнении с евреями. Они дали религию трем четвертям земного шара и оказали на жизнь Человечества влияние большее и более благотворное, чем любой другой народ, древний или современный»:

Джон Адамс (второй президент США)
(Aish Ha Torah Publications, Jerusalem, 1988)

Amerika Birləşmiş Ştatlarının ikinci prezidenti Джон Адамс үəһуди халқının дүньəви хидмətlərini və onların етиқат етдиyi dinin бəşəri əһəмиyyətini qeyd едərək yazır ki, onlar (үəhidilər) yer күrtəsində уаşayan əhalinin $\frac{3}{4}$ hissəsinə din vermışlər.

Görkəmli din fəlsəfəsi alimi N.A.Berdiyayev дүnyada үəһуди məsələsi və үəһуди taleyinin yaranmaşının, gizlincə din tarixi ilə əlaqədar aparılan mübarizənin dayanmasını qeyd едərək yazır:

«Еврейский вопрос... это ось, вокруг которой вращается религиозная история. Тайнственна историческая судьба евреев... Ни один народ в мире не пережил бы столь долгого рассеяния и, наверное, потерял бы свое лицо и растворился бы среди других народов. Но по неисповедимым путям Божьим народ этот должен сохраниться до конца времен». «Еврейский погром только греховен и бесчеловечен, но он есть показатель страшной слабости и неспособности. В основе антисемитизма лежит бездарность. Когда изъясляют претензию на то, что Эйнштейн, открывший закон отно-

сительности, еврей, что еврей Фрейд, еврей Бергсон, то это есть претензия бездарности! В этом есть что-то жалкое. Есть только один способ борьбы против того, что евреи играют большую роль в науке и философии: делайте сами великие открытия, будьте великими учеными и философами. Борьба с преобладанием евреев в культуре можно только собственным творчеством культуры». «Для нас, христиан, еврейский вопрос совсем не есть вопрос о том, хороши или плохи евреи, а есть вопрос о том, хороши или плохи мы, христиане».

«...Евреи объявляются расой низшей, отверженной и враждебной остальному человечеству. Но при этом низшая раса оказывается самой сильной, вечно побеждающей другие расы в свободной конкуренции».

Н.А.Бердяев выдающийся религиозный философ (1874-1948).

«Христианство и антисемитизм» Париж, 1 религ-филос. Академии, 1938, стр. 4-5

İlahiyuət-fəlsəfi alimi David Xarris yazır:¹

Помимо религиозного значения, которое Библия (Танах) Имеет не только для людей, Исповедующих иудаизма, но и для других религин, она является бесценным источником познания политической, поетической и культурной истории на протяжении более тысячелет.

1.Мир Еврейство.1994. США, Нью-Йорк, стр.53.

Alim “Müqəddəs kitab” – Tanaxın bəşəri əhəmiyyətindən söz açaraq yazır:

– Tanax yəhudiçiliyə itaət edən adamlarla birgə, başqa dinlər üçün də dini əhəmiyyət kəsb edib, o (Tanax) eyni zamanda min illər ərzində siyasi, mədəni və ədəbi tarixin müəyyənləşdirilib öyrənilməsi üçün qiymətli mənbə olmuşdur.

İngilis alimi Xayam Makkabi yazır:

В христианском мире евреи подвергались дьяволизации и это обусловлено тем, что евреям была назначена роль убийц Иисуса, или богаубийц. Не случайно папа Римский Иоанн XXIII (1958-1963) в составленном им акте раскаяния среди прочего писал, обращаясь к Богу от имени католическо и черкви:

«...Прости нас за то, что мы проклинали евреев... Мы не ведали, что творили».

Иосиф Спивак yazır:

И так христианство, вышедшее из недр иудаизма, стало на путь дискриминации, а затем и физического истребления самих евреев, что продолжалось до недавнего времени... И делалось это с коварной целью утвердить христианство, как господствующее в вероучение, но не рядом с иудаизмом, а вместо него.

Мамсим Горкий yazır:

Жто евреи вырастили на грязной нашей земле великолепный цветок-Христа сына плотника-еврия бога любви и кротости, бога, которому якобы поклоняетесь вы, неновистники евреев, столь же

прекрасными цветами духа были и апостолы Христа, рыбаки-евреи, утвердившие на земле религию, христианство-религию всемирного братство народов, религию, на погве которой выросли идеи социализма, идея интернационала..... заслуца евреев перед миром-велики.....

Форум № 314, 11-17 ноябрь 2010 г. стр. 18.

Ф.М.Достоевский yazır:

«Видимели, чтобы существовать сорок веков на земле, то есть весь почти исторический период-человечества, да ещо в таком плотном нераздельном единении, чтобы, терять столько раз свою территорию, свою политическую независимость, законы, почти даже веру, терямь и всякий раз опять соединяться, опять создавать себе законы и почти веру-нем, такой живугий народ, такой необакновенно сильный и жнергичный народ..... не мог существовать без «статусин стату», который он сохранял всегда и всюду, во время самых страшных тысячелетий рассеяний и гонений своих.

«Не настали еше все времена и сроки, несмотря на протекшие сорок веков, и окончательное слово человечества об этом великом племени еше впереди».

(из дневника писателя, Ф.М.Достоевский)

Dindən kənar yazılı ədəbiyyatın inkişafı

IX-VIII (belədir) əsrlərdən başlayaraq şifahi xalq yaradıcılığı olan nağıllardakı qəhrəmanlar, eşq və məhəbbət haqqındakı rəvayətlər, fantaziyalar və əfsanə-

lər əsasında dindən kənar yeni poetik əsərlər yazmağa başlayan şair və yazıçılar yetişməyə, bu yetişməkdə olan şair və yazıçılar əsərlərinin qəhrəmanlarını tədbirli, səxavətli, xeyirxah, eşq və məhəbbətli və digər əxlaqi keyfiyyətləri göstərmək istədikdə, İbrahimxəlil, İshaq, Yaqub, Musa, Davud, Süleyman, Nuh, Yusif və digər yəhudi peyğəmbərlərinin həyat fəaliyyətindən, dini və poetik əsərlərindən nümunələr, gətirməklə öz fikirlərini ifadə ediblər. Burada Xaqani Şirvaninin bir şeirini nəzərdən keçirək.

Xaqanı “İmam Cəlaləddin Əl-Xavariyə” şeirində yazır¹:

Fəzilətin məni Davud tək etdi peyğəmbər,
“Zəbur” qıldı mənə yaxşını, pisi əzbər.

Şair bu şeirində özünü Davud peyğəmbərə oxşadıb, eyni zamanda Davudun yazdığı “Zəbur” kitabındakı məzmunları və şeirləri əzbər bilib onlardan öz əsərlərində istifadə etdiyini bildirir.

Nizami Gəncəvi “Leyli və Məcnun” poemasında yazır²:

Musa gövhər tapdı xəzinələrdə,
Qarun da boğuldu ləli-gövhərdə.
Arada ixtilaf, dava oldusa,
Yenə Qarun öldü, qazandı Musa.

Qarun dini əfsanələrə görə Musa peyğəmbərin zamanında yaşamış çox varlı və xəsis bir adam olmuşdur.

1. Xaqani Şirvani “*eçilmiş əsərləri*”. Bakı, 1987.

2. Nizami Gəncəvi. “*Leyli və Məcnun*”. Bakı, 2004.

Guya Musanın qarğışı nəticəsində öz xəzinələri ilə birlikdə yerə batmışdır. Şair və yazıçılar əksər hallarda öz əsərlərinin qəhrəmanlarının varlı və xəsisliyini göstərmək üçün həmin epizoda istinad edirlər.

Bir çox yəhudi tarixi, əfsanəvi və dini şəxsiyyətlərin adı istər xalq kütləsi, istərsə də rəvayətçilər və şairlər tərəfindən ənənəvi şəkildə işlənərək poetik obrazlar şəkilini almışdır.

Belə ki, “Asəfi devran” yaxud “Asəfi zəmanə” – tədbir, xeyirxahlıq və. i. (Asəf Süleyman peyğəmbərin ədalətli, tədbirli iş görəni vəzirli olmuştur); Əsayi Musa – ecazkarlıq, sehrikarlıq; Ləhni – Davud gözəl səslili; Yaqub – səbr, dözümlük; Harun – var-dövlət; Məryəm Qudsiyə, bəkarət, paklıq; Yusif – gözəllik, əzab, işgəncə, səxavət, paklıq və. i.; Süleyman – ədalətli, sülhsevər, takti-tac və. i. rəmzləri şəkildə yaxın və orta şərqlə şair və yazıçıları öz əsərlərində istifadə etmişlər.

– M.Füzuli qəsidələrinin birində yazır¹:

Hamı söylər ki, bunu həll edəcək Asəfi-dövr
Belə olduqda mənim halımı bil dərdimə qal!

– Ə.Vahid qəzəllərinin birində yazır²:

Musiqi əhlinə insaf ilə qiymət qoymaq
Ləhni-Davud ilə min xətti Süleymanə dəyər.

*1*Füzuli əsərləri, 7-ci cild. Bakı, 1986, səh.221.

*2*Ə.Vahid “Qəzəllər”. Bakı. 1993, səh.284.

–Abdurrəhman Cami Yusif və Züleyxa poemasını yazmağa başlayarkən, qəhrəmanlarının ən başlıca mənəvi sifətlərini səciyyələndirərək deyir¹: Məşuqələrdən heç kəs Yusif kimi deyildi. Onun gözəlliyi bütün gözəllərdən artıq idi. Gözəllərdən kimin ki, tayı-bərabəri bilinmir, onu əvvəlcə ikinci Yusif çağırıblar.

Aşıqlərdən heç biri Züleyxa kimi deyildi. Eşqinə görə Züleyxa hamıdan artıq idi.

Bu əsərdə onların hər birindən söz açacağam. Qələmimdən hər birinin (şəninə) kövhər saçaçağam.

Xaçpərəstlikdə –kilsə ehkamlarının sevib-sevilməyi günah bilib, insanları məbədlərdə çürütməyi, İslam dünyasının qaranlıqda qoyduğu qadın həyatının² əksinə yəhudiçilikdə, məhəbbət insana Allah tərəfindən verilməsini, insanın acizkar məhəbbət qüvvəsinə malik olmasını, eşq və məhəbbət insan həyatının ali məqsədi və insan qəlbinin uca zirvəsi olmasını bildirir.

Dani Munblit yazır³:

В Иудаизме любовь между Мужчиной и женщиной со всеми ее интимными проявлениями, не является чем то посыдным, несовместимым с духовностью – на обарот: Она всячески приветствуется и считается необходимым условием счастливой семейной жизни.

1. *A. Caminin Yusif və Züleyxa poeması.*

A. Quliyev. Bakı. 1969, səh. 89-90.

2. *N. Gəncəvi. 4-cü sət. Bakı, 1985, səh. 14.*

3. *Ин-Титут изугение Иузаизма Москва. 2005. Стр. 15*
«Песнь песней» соломлн.

Şərqsünas alim yəhudiçilikdə kişi ilə qadın arasında, cinsi əlaqəyə qədər olan sevgi, qəbahət və dinin əksinə olmayıb xoşbəxt ailə həyatı üçün zəmin olmasını bildirir.

Yəhudilər hər il “Ty-Be-Av” adlı “sevgi bayramı” keçirirlər, bayram Yəhudi təqvimini ilə “AV” ayının 15-də keçirilir. Yeni təqvim ilə 2013 ildə 22 iyul ayına düşür.

Sonralar bu bayramın əsasında xaçpərəstlər və digər xalqlar “Любов с первого взгляда”, «День светого Валентина» bayramlarını keçirməyə başladılar.

“Müqəddəs kitab” – Tanaxın poetik əsərləri: Davud peyğəmbərin tehlimi (zəbur), Süleyman peyğəmbərin “Nəğmələr nəğməsi”, əxlaqi məsələlər (aforizmlər) və VAİZ-in kitabı, Yusif və onun qardaşları, Əyyubun kitabı, mərsiyələr, Apoqriflər (Tanaxa daxil edilməyən ədəbi əsərlər) bunlardan: yunanlarla və Antioxla vuruşmada əldə etdikləri qələbələr haqda yazılmış ədəbi əsərlər, 100-dən artıq aforizmlərdən və bir neçə poemadan ibarət olan, “BEN-SİRİ” kitabı, İrza peyğəmbərin iki kitabı, Esfirin (ester)in kitabına yazılmış əlavələr üç min il bundan əvvəl yazılaraq gələcək şair və yazıçılar üçün ilham mənbəyi olmaqla dünya ədəbiyyatına ideal gözəllik, qəhrəmanlıq və ideal məhəbbətin bir sıra əbədi obrazlarını yaradıb bəxş etmişlər.

Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Əbdülqasim Firdovsi, Ömər Xəyyam, Nizami Gəncəvi, Xəqani Şirvani, İmaməddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli və digər şair və yazıçılar

yaşadıqları dövr ilə hesablaşıb dini fanatizmin əsarətindən çıxıb bilməmələri onları eyni zamanda həqiqi beynəlxalq fikirlər söyləməyə mane ola bilməmişdir.

İslam mühitinin qaranlıqda qoyduğu qadın həyatının əksinə yaxın və orta şərq şair və yazıçıları əsərlərində ideal gözəllik, məhəbbət və ideal qəhrəmanlığın əsasında əbədi obrazların yaranmasına mühim yer verməklə, əsərin aparıcı qüvvəsi kimi qiymətləndirmişlər.

Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin” poemasında yazır¹:

Eşqdir mehrabı uca göylərin,
Eşqsiz ey dünya, nədir dəyərin?!

Deyib car çəkən Nizami Gəncəvi, eşqi məhəbbəti, gözəlliyi və qəhrəmanlığı ideal səviyyəyə qaldırıb ona şeirlər qoşdu.

*1. Nizami Gəncəvi “Hikmət və nəsihətləri”.
V. Süleymanzadə, Bakı. “Yazıçı”. 1981, səh. 88.*

**YƏHUDİ İLAHIYYƏTİ POETİK ƏSƏRLƏRİ
İLƏ ƏLAQƏDAR ƏSƏR YAZAN YAXIN VƏ
ORTA ŞƏRQ ŞAİR VƏ YAZIÇILARININ
BƏZİLƏRİNİN ƏSƏRLƏRİNDƏN
NÜMUNƏLƏR**

**NİZAMİ GƏNCƏVİ
(1141-1209)**

Yüzdillikləri arxada qoyub dövrümüzə qədər gələn və bəşəriyyət tarixində əbədi mövqə qazanan Nizami sənəti Azərbaycan ictimai-bədii fikrinin inkişafında özünəməxsus, orjinal bir mərhələ təşkil edir. Nizami əsərləri dünya şeir xəzinəsinin nadir incilərindəndir. Dahiyənə poetik kəşfləri ilə yaxın və orta şərq ədəbiyyatının özündən sonrakı inkişaf yollarını işıqlandırmış Nizami Gəncəvi bu gün də bizim mənəvi müasirimiz kimi yaşayır, sevilir¹.

Şairin istər zəmanəmizə qədər yalnız müəyyən hissəsi gəlib çatmış lirik irsi, istərsə də vəfatından az sonra “Xəmsə” (beşlik) adlı altında birləşdirilən iri həcmli epik əsərləri – “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrof və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi gözəl” və iki kitabdan – “Şərəfnamə” və “İqbalnamə”dən ibarət “İsgəndərnamə”si ictimai və mənəvi işıq, xeyr, gözəllik və ülvyyətdən bəhs edən misilsiz bədii-psixoloji və bədii-sosoloji nümunələrdir².

1. Nizami Gəncəvi. Dördüncü cild. Bakı, 1985, səh. 5

2. Yenə orada.

Nizami Gəncəvi XII əsr Azərbaycanın yetirilməsidir¹. Tarix Nizami qədər beynəlxalq bir şair az tanıyır.

Humanizm – insanı xoşbəxt görmək, həyatı, gözəllikləri sevmək, azad insan şəxsiyyəti ülvə mənəvi hisslərin, ilk növbədə məhəbbətin tərənnümü, ədalət və sədaqətə çağırış, idealın qələbəsi naminə eybəcərlikləri tənqid mövqeyindən çıxış – Nizami lirik şeirinin başlıca motivlərini təşkil edir².

XV əsrin böyük özbək şairi və mütəfəkkiri Mir Əlişir Nəvai dahi müəllimi saydığı Gəncə ustadı haqqında demişdir. Həqiqətən, XII əsr Azərbaycan poeziyası üfüqlərində parlayan Nizami yaxın və orta şərq şeirinin gələcək inkişaf yollarını işıqlandıran bir daha günəşi oldu. Bu günəşin fəvqəladə istisi və hərarətindən dünya ədəbiyyatı səmalarında neçə-neçə ulduz kəhkəşanı doğdu³.

Əlbətdə zamanın oğlu kimi Nizami də dindar idi⁴.

Nizaminin əsərlərindən aydın görünür ki, o, dini əsərlər ilə o cümlədən yəhudi ilahiyyəti əsərləri ilə tanış olmuş və əsərlərində onun kəlam və mötəvlərindən istifadə etmişdir. Nizami Gəncəvi yazır:

1. Özüm fəsaḥət ilə oxusam Zəburu hər gah,
Kəsərim o möbudun bil, dilini ki, zəndxandır.

1. Nizami Gəncəvi. Dördüncü cild. Bakı, 1985, səh. 8.

2. Yənə orada, səh. 18.

3. Yənə orada, səh. 21.

4. Yənə orada, səh. 9

Şair bu qəsidəsində öz əsərlərini Davud peyğəmbərin müqəddəs şeirlər məcmuəsi olan “Zəburuna” (teylimə) oxşadır. Eyni zamanda bu şeiri ilə işarə edib şair demək istəyir ki, əgər mən öz şeirlərimi fəsaht ilə oxusam zənd oxuyan möbudları yəni məndən əvvəl gələn sənətkarları kölgədə qoyaram.

2.İstəyirsən əgər balıq, quşla dolsun sənin süfrən,
Yolçu olma, ibrət götür Süleyman zənbilindən.

Bu qəsidədə şair insanları məcit və ziyarətgahlar qarşısında durub dilənməkdən, mərsiyə deyib kənd və şəhərləri gəzməkdən, tənbellikdən əl çəkib, halal zəhmətlə öz əlinin muzdu ilə dolanmağı daha üstün bilib və onlara tövsiyə edir. Bununla əlaqədar Süleyman peyğəmbərin var-dövlət, cəh-cəlal sahibi olmasına baxmayaraq zənbil toxuyub satmaqla dolanması rəvayətini misal gətirir.

3.İsgəndərnamə əsərinin Şərəfnamə bölməsində – dastanın xülasəsi və İsgəndərin cahangirlik tarixi haqda yazdığı şeirdə yazır:

Ən qədim, tarixi əsərlərdən mən,
Yəhudi, Nəsrani, pəhləvilərdən,
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabıgı ataraq məğzini aldım.

Şairin bu misralarından bir daha aydın olur ki, o qədim dünya tarixini dərindən öyrənib, təhlil etmişdir,

nəticədə yəhudi xalqının həyatı haqda yazılmış tarixi və poetik əsərlərdən:

–Davud peyğəmbərin teylimi (Zəburu),

–Süleyman peyğəmbərin: Nəğmələr nəğməsi, əxlaqi məsələləri (aforizmləri), VAİZ-in kitabı, Yusif və qardaşları əhvalatı və.i. kimi dini poetik əsərlərin ən qədim əsərlərdən olmasını müəyyən etmiş və həmin əsərlərin dini aynələr ilə əlaqədar sahələrini kənara qoyub, fəlsəfi mənalı kəlamlarından və şeir formalarından geniş istifadə etmişdir.

4.Sirlər xəzinəsi əsərinin üçüncü məqaləsində: Aləm hadisələri haqda yazdığı şeirində yazır:

Gəl Süleyman mülkünü sorma hər an haradadır?
Mülk, o mülkdür, soruş ki,
bəs Süleyman haradadır?

Şair yenə orada yazır:

Süleyman dünyasından uzaqlaşmışdır fələk,
Artıq insanlıq olmuş gözə görünməz mələk.

Yuxarıdakı şeirlərin yazılmasında, Tanaxın poetik əsərlər bölməsində öz əksini tapmış olan VAİZ-in kitabı əsərində yazılmış “həyat puçdur” kəlamı bir vastə rolunu oynamamış deyil. Şair burada qədim dövrün ən güclü imperiyalarından olan İzrail dövlətinin şahı və güclü var-dövlət, mülk sahibi olan Süley-

man peyğəmbərə işarə edib, insan həyatının qısa və mənasız olmasından, dünyaya gələn şahların taxt-tacının və onların var-dövlətinin əbədi olmamasından, amma dünya daimi qalaraq, bir nəslin gedib, o biri nəslin gəlməsindən çox ustalıqla istifadə edərək yazıb göstərmişdir. VAİZ kitabı 1-4.

5. İsgəndərnamə əsərinin Şərəfnamə bölməsində, İsgəndərin peyğəmbərliyə yetişməsi şeirində yazır:

Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl,
O, sifri əzəmdən başqa üç gözəl.
Nəsihətnamədə keçirdi ələ.

Şair bu misralarda İsgəndər peyğəmbərliyə yetişməsi üçün, çoxlu təcrübələr əldə etmiş, dünya sirlərini öyrənmiş, özündən əvvəlki alim və peyğəmbərlərin yazdığı dini aintləri, nəsihətləri dərinədən təhlil edib öyrənmişdir. Bu misralarda Allah tərəfindən gəlmiş yəhudi dünyasının peyğəmbəri Museyi Əleyi salamın 5 kitabdan ibarət tövratını və üç yunan alimi – Ərəstu, Əflətun və Sokratın Nəsihətnamələrini dərinədən təhlil edib, öyrənəcəyini göstərir.

6. Xosrov və Şirin

Kömək qapısını aç, ey yaradan!
Göstər Nizamiyə düz yolu hər an!
Yol vermə ki, pislik qəlbinə dolsun.
Əlim yamanlıqdan qoy uzaq olsun...

Davud tək könlümü təzələ hər an,
Qalxsın “Zəburumun” şöhrəti haman,
Təbimin bakirə gəlini ancaq,
Bu dünya üzünə gəlsin üzü ağ.
Onu oxuyanda ürək şadlansın,
Müşk səpdiyi yer Xəllux adlansız.
Camalı gözlərə daim nur versin!
Avazı ürəyə min sürur versin!
Desinlər ki, Şadlıq kitabı budur,
Bununla müşküllər tez asan olur.

Şair Xosrov və Şirin əsərini yazmağa başlayarkən, yaradandan ona kömək qapısını açaraq, düz yol göstərməyi, pislilik etməyi qəlbinə salmamağı və əlinin yamanlıqdan uzaq edilməsini diləyir.

Eyni zamanda şair burada əsəri yazaraq könlünün təzələnib, xoş olmasını, əsərinin şöhrəti uzaqlara yayılmasını arzulayaraq özünü gözəl səsi olan yəhudi peyğəmbəri Davuda oxşadır. Yazacağı Xosrov və Şirin əsərinin şöhrətini isə Davud peyğəmbərin mahnılar məcmuəsi olan Zəbur kitabının şöhrəti – səsi kimi ucaltmasını arzulayır.

XAQANI ŞİRVANİ

Azərbaycan ədəbiyyatının böyük klassiki Xaqani Şirvani bəşəriyyətin bədii fikir tarixində əbədi ad qazanmış şairlərdəndir. Xaqanı orta əsrlər şərq şeirinin bütün janrlarında yazmışdır.

Dahi Nizami müstəsna tutularsa, XII əsrdə bütün yaxın və orta şərqdə əsərlərindəki bədii tərəvət və dərin ideya estetik zənginliyi cəhətdən Xaqaniyə bərabər ikinci bir şair olmamışdır. Onun böyüklüyünə və istedadına təkcə Şirvan şairləri deyil, bir sıra fars və ərəb şairləri də baş əymiş, təriflər yağdırmışdır¹.

Həm məzmun həm də formaca qiymətli fəlsəfi və kamil incilərdən biri olan “Mədain xərəbələri” qəsidəsi dünyada şöhrət qazanmışdır. Burada şair İranın qədim Sasanilər dövlətinin dəbdəbəli, dünyaya yayılmış zərli-zinətli Mədain sarayının xərəbələrini yüksək poetik və fəlsəfi dildə mənalandırır. Müstəbid Şahların onların qanlı səltənətinin mütləq bir gün puç olacağını deyir və ədalətli hakimiyyət barədə yeni insan nəsillərinə ibrət olacaq fikirlər irəli sürür².

Xəqaninin əsərlərində səpələnmiş yəhudi dini rəvayətləri, fəlsəfi anlayışlı epizodları, əxlaqi məsələləri göstərir ki, Xəqani zamanının qabaqcıl ziyalıları kimi mövhud məşəli dinlərin əsası olan “müqəddəs kitab”ı oxuyub dərinədən öyrənmişdir.

*1.Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1987, səh.5
Yenə orada, səh.9.*

2.X.Şirvani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1987, səh.12.

1. Nurdan yaranmışdır nitqi nəfəsi,
“Zəbur” nəğməsidir Şirin nəğməsi¹.

İzahında yazır: Gözəl səsli Davud peyğəmbərin Zəbur (dini kitab) oxumasını şair işarə edir.

2. Sən uçmaq istəsən Turi-Sinayə,
Heç zaman meyl etmə Puri-Sinayə².

İzahında deyir: Turi-Sina Musa peyğəmbərin Allahla danışdığı dağın adıdır. Puri-Sina isə məşhur filosof təbib Əbu Əli İbn Sinadır. Şair deyir ki, əgər sən də Musa kimi Allahla danışmaq şərəfinə nail olmaq istəyirsənsə, Əbu Əli İbn Sinanın dalınca getmə!

Təmiz güzgü şeirində yazır:

3. Ağıl qorxardı təbimdən, əlacı gördüm heyrətdə,
Necə Musa deyirkən, eylədim tabutu zindanı.

Xaqanı bu misraları ilə öz həyatını Musa peyğəmbərin həyatı ilə Müqayisə edir. Özünü dövrünün zalım hakimlərinin zülmündən qorumaq üçün əqlinin dələləti ilə təbini diri-diri (tabutda) zindəndə saxlamağa məcbur olur. Yəni istədiyini yaza bilmir.

4. Səhərin bayrağı yüksələn zaman,
Birdən daxil oldu xızır qapıdan.

1. *Yenə orada, səh. 41.*

2. *Yenə orada, səh. 52.*

Boynunda var idi onun həmayıl,
Yox, dörd kitab idi, həmayıl deyil.

Kitabın şərhində yazılır ki, dörd kitab – dörd müqəddəs kitaba işarədir ki, bunlar “Tövrat”, “Zəbur”, “İncil” və “Quran”dır.

Şairin əsərlərinin təhlilindən məlum olur ki, o tövratı və ondan sonra, onun əsasında, yaranmış dinləri mükəmməl öyrənmiş və o dinlərdən şair, tarixi hadisələr, dini fəlsəfi ideyalar xalq qəhrəmanlarının həyatı, dini axınlar haqda nümunələr götürüb öz əsərlərində istifadə etmişdir.

5.Günəşə xitab edərkən qızılı məzəmmət şeirində yazır:

Xaqanı istəməz olsun tamahkar,
Qızıla, ya bütə olsun pərəstar.
Çoxdan öyrənmişəm büt qırmağı mən,
Qaçmışam atəşə baş əyənlərdən.

Tövratın 12:1-2 bölməsində göstərildiyi kimi, şair büt sındırmağı Avraama (İbrahimxəlil) peyğəmbərə isnad edir. Şair demək istəyir ki, o atəşpərəstlikdən, bütperəstlikdən üz döndərib, Avraamın dünyaya gətirdiyi, təkallahlılığı (monoteizm) əsas götürüb.

6.Şirvanşahın tərifı şeirində yazır:

Məclis pərilər yurdudur,
bəzmi Süleyman onda gör!

Quşlar durubdur səfbəsəf,
bir xoş gülüstan onda gör!

Bəzmi Süleyman – Süleyman peyğəmbərin məclisi deməkdir. Dini rəvayətlərə görə (tövrətin peyğəmbərlər bölməsi) Süleyman peyğəmbər quşların, heyvanların dilini bilirmiş. İstənilən zaman onlar Süleymanın çağırışına gəlmişlər.

Şair burada Şirvan şahı Axsitanın məclisini Süleyman peyğəmbərin məclisinə bənzətməklə, onun şərəfini yüksəldir.

ÖMƏR XƏYYAM (1048-1131)

Ömər Xəyyamın rübailəri qədər dünyada yayılmış, sevilmiş, oxunmuş, qəlblərə və beyinlərə yol açmış ikinci bir əsər göstərmək çətindir¹.

İnkər edilməz bir həqiqətdir ki, Xəyyamın rübailəri əsrlər keçdikcə daha çox yayılır, daha çox dillərə tərcümə edilir, daha çox oxunur, daha çox sevilir, daha çox pərəstişkarlar qazanır. Xəyyam pərəstişkarları arasında nə dini mənsubiyyət sözü, nə milli məhdudiyət bəhsi vardır. O, bütün insanlar üçün doğma olan bəşəri şairdir².

1. *Ömər Xəyyam rübailəri. bakt, 1984, səh.5.*

2. *Yenə orada, səh.5.*

Xəyyamın fəlsəfəsi: İnsanın ömrü sürətlə keçir, axıb gedən həyat bir də geri dönmür. Madam ki, belədir, insan həyatını zövq və səfa ilə keçirməli, təbiətin gözəlliklərindən və nemətlərindən mümkün qədər çox istifadə etməlidir¹.

Xəyyamın fəlsəfəsini müqaisə etmək ilə əlaqədar e.ə. X əsrdə yaşamış Süleyman peyğəmbərin yazdığı “VAİZ”in kitabı əsərinin girişində yazdığı fikirləri nəzərdən keçirək. –VAİZin kitabı insan həyatının qısa və təzadlı olmasından, onun müəmmalı haqsızlığından, insan ümidlərinin puça çıxmasından və “həyat puçdur” deyib bu nəticəyə gələn adamın fikirlərindən danışır.

O, insan həyatını nizamlayan Allahın yollarını başa düşə bilmir. Buna baxmayaraq, adamları səylə işlətməyi və Allahın bəxş etdiyi nemətlərdən zövq almağı mövsiyə edir².

Yenə orada 8-15-ci bölmədə yazır: Beləcə, mən kef çəkməyi üstün saydım, çünki səma altında insan üçün yeyib-içməkdən və kef çəkməkdən yaxşı şey yoxdur. Çünki səma altında Allahın insana ömür boyu çəkdiyi zəhmətdən ona ancaq bu qalır.

Xəyyamın rübailərinin birinin Süleyman peyğəmbərin VAİZin kitabı əsərinin daha bir epizodu ilə müqaisəsini nəzərdən keçirək:

1. *Yenə orada səh. 7.*

2. *Müqəddəs kitab – Əhdi-Ətiq kitab şirkəti. 2004, səh. 1067.*

Ömər Xəyyam yazır:

Dünyada o şey ki, hasil etmiş insan:
Çəkmək ürək ağrısı və verməkdir can.
Şad yalnız odur ki, tez ölüb getmişdir,
Asudə o ki, doğulmamış heç anadan¹.

Süleyman peyğəmbər yazır:

Çoxdan ölüb getmiş
adamları
Hələ diri qalanlardan daha
xoşbəxt saydım.
Bunlardan da xoşbəxti o
adamdır ki,
Hələ dünyaya gəlməyib
Səma altında edilən
pisliyi görməyib².

Qeyd etmək lazımdır ki, Süleyman peyğəmbərin yazdığı VAİZin kitabı Allah xofunun təsiri və tətbiqi əsasında yazılmışdır. Xəyyamın rübailəri isə VAİZin kitabı əsərindən iyirmi əsr sonra yazılmışdır.

Xəyyamın rübailərinin yazıldığı dövrdə artıq yeni dinlər, təriqətlər yaranmışdı. İctimai həyatda yeni fərmasiyalar, quruluşlar yaranmışdı. İnsan zəkasında mütərəqqi fikirlər inkişaf edirdi. Elə bu baxışdan zəmanəsinin mütəfəkkir şairi – Xəyyamın dini görüşlərini onun mütərəqqi ideyaları əsasında yazdığı rübailərdən görmək olar.

1.Ömər Xəyyam rübailəri. baktı, 1984, səh.70, rübai 239.

2.Müqəddəs kitab (Əhdi-Ətiq) Bakı, 2004, səh.1072, surə 4,aya 2,3.

Bütün bunlarla belə Xəyyamın rübailəri ilə Süleyman peyğəmbərin VAİZin kitabı əsərinin müqaisəsində, ayrı-ayrı dövrlərdə və ictimai-siyasi qurluşlarda yazılmasına baxmayara, eyni fəlsəfi ideyada yazıldıkları müəyyən olur.

1. Gül söylədi – Mən Yusifi Misri-Çəmənəm,
Ağzında qızıl, yanları yaqut, o mənəm,
Sordum ki, sübutun hanıyusifliyinə?
–Bax köynəyimə, dedi, nə qanlı kəfənəm!.

Şair bu rübaidə Yusifin Tövratda yazılmış ilk tarixini – (37-39-50) böyük ustalıqla hər tərəfli təhlil edib, cəm şəkildə yazıb göstərmişdir.

2. Badəylə yaşa ki, mülki Mahmud budur,
Cəngə qulaq as ki, ləhni-Davud budur.
Keçmiş gələcək söhbətini salma yada,
Hal ilə yaşa ki, əsl məqsəd budur.

Şair bu qəsidədə badə ilə yanaşı, Davud peyğəmbərin səsində bərabər olan səslə musiqiyə qulaq asıb, var, dövlət, mülk və eləcə də keçmişin və gələcəyin aqibətini yada salmayıb, asudə yaşamağı məsləhət bilir.

3. Mey iç, ürəyim onunla olmaqda rahat,
Dərddən yaralı qəlbə odur nəşə həyat.
Qəm tufanı bassa səni hər bir yandan,
Nuhun gəmissi badəyə qaç, badə-nicat.

“Xumaş”ın “yaradılmış”¹ kitabında yazılır: Nuh İbrani (yəhudi) dilində “təsəlli” deməkdir. Nuh və oğlanları yer üzünün başqa əhalisinə nisbətən xeyirxah, Allahsevər, ədalətli, qüsursuz və əhaliyə düzgün yol göstərən şəxsiyyətlər olubdur. Ailəsi və heyvan ətilə birgə tanrı onu tufandan xilas edib.

Bu rübaidə şairin öz fikrinə görə Nuh peyğəmbər etdiyi yaxşılıqlara görə, tufandan xilas olduğu kimi, həyatda çətinliyə, qəm tufanına düşmüş adamı ancaq insanlara etdiyi yaxşılıqlar xilas edə bilər, fəlsəfəsini açıqlayıb.

MƏHƏMMƏD FÜZULİ

Azərbaycan xalqının bəşər mədəniyyətinə bəxş etdiyi klassik simalar sırasında Məhəmməd Füzulinin böyük mövqeyi vardır.

Dörd əsrdən artıq bir dövr ərzində yaddaşlara həkk olunub, qəlblərə və şüurlara yol tapmış Füzuli dühası Azərbaycan ictimai-bədii fikri tarixində xüsusi mərhələ təşkil edir.

Şairin nüfuz dairəsi genişdir. Onun sənət möcüzələri yalnız türk dilli xalqların deyil, yaxın və orta şərq xalqlarının, çox-çox sərhədlər aşaraq qərb ölkələrinin də sənətsevərlərinin qəlbində məskən salmış.

*1. Müqəddəs kitab – Əhdi-Ətiq “yaradılış”, səh.8-14.
Kitab şirkəti. Bakı, 2004.*

Mənəvi-əxlaqi kamillik, insan zəkasına inam, dünyaya səadətinə, gələcəyə inamla baxmaq, həyatın gözəlliklərindən zövq alıb faydalanmaq, eşq və məhəbbəti insan həyatının ali məqsədi, insan qəlbinin uca qayəsi kimi qiymətləndirmək Füzuli şeirinin əsas məqsəd və amalını təşkil edir. Şair dünyanın şərəfi-şöhrəti sayılan insana yüksək qiymət verir, insanı kainatın hərəkətverici qüvvəsi hesab edirdi. Füzuli orta əsr ədəbi janrlarının müxtəlif növlərində qələmini sınıamış, üç dildə (ərəb, fars, Azərbaycan) mükəmməl sənət nümunələri yaratmışdır¹. Şair yəhudi ilahiyət fəlsəfəsinə də dərinlənmişdir.

Füzulinin eşq və məhəbbət fəlsəfəsində, süleyman peyğəmbərin “nəğmələr nəğməsi və digər poetik əsərlərinin də fəlsəfi izləri vardır.

1. Ol vəfa Misrinə Yusif və Səfa əhlinə fəxr,
Asəfi – pakgühər, sərvəri – Pakizəxisal².

Şair bu qəsidəsində Yusifi bəni İsrail tayfalarının fəxri olub, misirdəki faliyyətini açıqlayır.

Asəf-Süleyman peyğəmbərin çox ağıllı və tədbirli vəziri olmuş, həm də gözəl səsi olub, dövrünün istedadlı musiqişünası kimi tanınmışdır. Füzuli qəsidələrində “Asəfi zəmanə”, “Asəfi dövrən” kimi müracətlərlə işlətdiyi bu ad dövrünün müdrük və ağıllı şəxsiyyəti mənasını daşıyır.

1. *Məhəmmət Füzuli. Yeddinci cild. Bakı, 1986, səh. 6.*

2. *Yenə orada. Səh. 220.*

2. Qapar həqq axtaranlar həqqi,
fironun cəlalından,
Bu işdə möcüzə vadar edər,
firon Musani¹.

Musa peyğəmbər öz böyük qardaşı Harunla, Misir fironun sarayına gedib, bəni İsrail övladlarını misirdən çıxarıb vətənləri Kənan ölkəsinə gətirmək icazəsini alarkən aralarında gedən danışıqlar və onları (Bəni İsrail tayfalarını) qırmızı dənizdən keçirərkən, göstərdikləri qəhrəmanlıq, möcüzələr haqda “Müqəddəs kitab” Tanaxda yazılmış hadisələri şair oxuyub təhlil edib öz qəsidəsində yazıb göstərmişdir.

3. Bahar taciri, Misri-Çəmən gənilərində,
Buraxdı Yusifi gül ərz eyləyib qovğa.
Bu zövq saldı Züleyxayi-Laleyi bir zövq,
Ki, Lələ müşk töküüb, verdi ağırınca baha².

Şair Yusifin Misir bazarında satılması epizodunu xatırladır. Müəllif burada baharı tacirə (Yusifin bazarda qul kimi satan adama), çəmən Misrə, gülü Yusifə, lələni Züleyxaya bənzətmişdir. Eyni zamanda müəllif Lalənin solmasını və yarpaqlarının tökülməsini Züleyxanın Yusifin ağırlığı qədər qiymətli qaş-daş verib, onu satın aldığı vəziyyətlə müqayisə edərək bakir təşbeh yaratmışdır.

1. Məhəmməd Füzuli. *Yeddinci cild. Bakı, 1986, səh. 234.*

2. A. Caminin *Yusif və Züleyxa poeması. Bakı, 1969. Abbasəli Quliyev (Sarovlu), səh. 32.*

4.Möcizi bir gülşəni-pakizədir
kim istəsə,
Əndəlib ol gülşənə Davudi –
xoşəlhan olur¹.

Şair bu qəsidəsində Davud peyğəmbərin həyatına müraciət edib, onun həyatının müxtəlif şəraitdə keçməsinə təsvir edir.

Şairin “Müqəddəs kitab” Tanax ilə əlaqədar yazdığı qəsidə, qəzəl, rübai və digər çoxlu şeirləri də vardır. Onlardan:

5.Verur fərq içrə şükr əhlinə qədri –
Musiyi-İmran,
Tənəum içrə tərək əhlin
Süleyman-Zaman eylər².

6.Hamı söylər ki, bunu həll edəcək Asəfi-dövr
Belə oldukda mənim halımı bil, dərdimə qal³!

7.Bu dünya dalğalı dəryadır,
ondan bir kiçik qətrə,
Göründü Nuh dövründə, dedilər Nuh tufanı⁴.

1.Məhəmməd Füzuli. Yeddinci cild. Bakı, 1986, səh. 201.

2.Yenə orada səh.198.

3.Yenə orada səh. 221.

4.Yenə orada səh.235

İMADƏDDİN NƏSİMİ (1369 –)

Azərbaycan alimi M.Y. Quluzadə yazır¹:

Azərbaycan xalqının yetirdiyi söz ustaları içərisində Nəsimi xüsusi yer tutur. Nəsimi yaradıcılığı ilə Azərbaycan ictimai-bədii fikir tarixində yeni mərhələ başlayır. Nəsimidən çox-çox əvvəl Azərbaycan klassik poeziyası yaxın şərqin çox ölkələrində yayılmış bir sıra şərq xalqlarının bədii fikrinin inkişafına dərin təsir göstərmişdir. Lakin Nəsimiyə qədərki ədəbiyyatımızın böyük bir qolu tarixi zərurət nəticəsində fars dilində yaradılmışdır.

Nəsimi isə öz yaradıcılığı ilə Azərbaycan klassik şeirinin tarixinə yeni bir istiqamət verdi. O öz şeirinin ən böyük qismini doğma ana dilində yaratdı. Nəsiminin parlaq istedadı, sənətkarlıq qüdrəti nəticəsində Azərbaycan dili ərəb və fars dilləri ilə yanaşı yaxın Şərqdə daha geniş yayılmağa başladı.

Nəsimi panteist-hürufizm ideyasının görkəmli təbliğatçısı olmaqla ictimai-fəlsəfi fikir tarixinə insanpərvərlik, insanlar arasında bərabərlik, bütün millətlərə eyni hörmət və rəqabət gətirməklə, dini, irqi təəssüfkeşlik, dini fanatizm əleyhindən çıxış etmişdir.

M.Y.Quluzadə qeyd edir²: İnsanpərvər şair bütün xalqları bir-birinə yaxınlaşdıran, mehriban edən bir həyat tərzini axtarır.

1.İ.N.Seçilmiş əsərləri. beşinci cild. Bakı, 1985, səh.5.

2.İ.Nəsimi. Beşinci cild. Bakı, 1985, səh.15.

Böyük şairin insanpərvərliyinə qol-qanad verən bu məfkurə onun bütün yaradıcılığında parlaq surətdə özünü göstərir. Lakin o, insanları dinsizliyə deyil, onların arasındakı düşmənçilik və ziddiyətləri qaldıran vahid – ümumi bir dinə və etiqad etməyə çağırır. Şair fikirlərini şeirlərinin birində belə açıqlayır:

Ey haqqı hər yerdə hazırdır deyən əyrinəzər,
Bəs nə mənidən seçirsən Kəbədən Bütخانəni?

İ.Nəsiminin əsərlərindən bir daha aydın görünür ki, o, bütün dini əsərlərlə bərabər “Müqəddəs kitab” – Tanaxı mükəmməl oxuyub, öyrənib və onun müxtəlif epizodlarından öz humanist edeyaları (Sufizm, hurufizm) baxımından öz əsərlərində istifadə etmişdir.

Şairin şeirlərindən nümunələr:

1.Höccəti-Bürhan mənəm,
Musayi İmran mənəm,
Yusif-Kənan mənəm, Misri ilə
qəndü nabat.

Şair bu misralarda yəhudi peyğəmbərləri Musa İmran oğlunu və Kənanlı Yusifi ağıllı və zəkali olub, bəni İsrail tayfalarını, yaranıb, yaşayıb, artıb bir millət kimi formalaşmasında və onların Misir küləliyindən azad olunub və tək allahlılığı başa çatdırdıqlarına görə peyğəmbərlik zirvəsinə çatdıqları üçün, şair Allahı onların özlərinin üzündə və qəlbində görür.

Bir daha onları, Allah özləridir deyir.

2.Süleymanəm mən, ey Arif ki,
xatəm məndədir, məndə,
Mən anın hökmünə təslim
Süleyman Mürğü Mahiyəm.

Şair bu misralarda Süleyman peyğəmbərin ağıl və zakasına görə Allahı onun özündə və qəlbində görür. Xatəm məndədir, məndə deməkdə Allah məndədir, mənəm deyir.

3.Ey büti-Maçinə tapan,
Azər idin Nəmrüd ilən,
Eşqə Xəliləm demə çün,
gül kimi narın yox imiş.

4.Həm Xatəm ola, əlində fərman,
yeni ki, mənəm deyu Süleyman.
Musa mənəm, uş əsa əlimdə,
hərdən əzəli qılınc belimdə.

5.Əgər Musa kimi gəlmək,
təsəlli görmək istəsən,
Nəzər qıl üzünə, gör kim,
iki aləm əyyan oldu.

6.Quran və İncildə nazil olmuşdur,
Zəbur, Tövratda yazılmışdır.
Ədl, səxavət, elm və əməl ayələri,
Tək səndə cəmlənmiş dörd sifətdir. (səh.298)

Şair bu şeirində dörd sifətdir deməyində dörd dini kitablarla əlaqələndirir və ona işarə edir. Bu dini kitablarda elm, səxavət və digər əməllərin cəmlənməsini göstərir. Şair hər şeyi olduğu kimi heç bir tərəfkeşlik, özününküləşdirmək məqsədi güdmədən elm-səxavət və digər əməl ayələri həqiqətən əvvəl Tövratda, Zəburda yazılmasını, sonralarda İncil və Quranda öz əksini tapmasını göstərir.

SƏDİ ŞİRAZI

M.Sultanov yazır¹: S.Şirazi şərq ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən Firdovsi, Xəyyam, Nizami, Hafiz və Füzuli kimi əsərləri dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olan şairlərdəndir. O, hələ öz zəmanəsində Hindistandan tutmuş Misrə qədər yaxın və orta şərqin bütün xalqları arasında böyük şöhrət qazanmışdır. Şərq ədəbiyyatında Sədiyə qədər “Büstan”a bənzər əsər tapmaq mümkünsə də, “Gülüstan”a oxşar əsər tapmaq çətinidir².

Sədi Şirazi müqəddəs kitab – Tanaxı dərinədən öyrənib və ondan bəhrələndiyini, onun əsərlərində görmək olar.

1.S.Şirazi Gülüstan əsərinin müqəddiməsində allahın, peyğəmbərin və onlarla bərabər Şiraz hökümdarı Atabəy Əbubəkr İbin Sədin tərifini verir³.

1. “Gülüstan”. “Azərnəşr”, Bakı, 1987, səh.5.

2. Yenə orada səh.8

3. Yenə orada səh.22

Bu misralarda şair Şiraz hökmdarını İsrail dövlətinin hökmdarı yəhudi dünyasının peyğəmbəri Süleyman taxtına varis olmaq səviyyəsinə qədər böyüklüyə layiq bilib tərifləyir. Həm də Süleyman taxtının əvəz edilməz yüksəkliyinə və onun böyük ağıl sahibi olmasına dəlalət edir.

2.Kitabın yazılmasının səbəbi başlığında yazdığı şeirlərinin birinin axırını iki misrasını belə tamamlayır¹.

Mən də bir gülçüyəm, bostandan uzaq,
Mən də bir Yusifəm Kənanan uzaq.

Şair bu misraları ilə bostançı olmadığı halda Güllüstan yaratdığını, Yusif də Kənanlı olduğu halda gedib Misir firovunun vəziri olmasını və Kənanan uzaqlarda yaşamasını işarə edir.

3.Şair qənaətin fəziləti haqqındakı fəslin 16-cı hekayətində yazır²: Musa Əleyhisəlam gördükdü, çılpacaq bir dərviş utandığından özünü quma basdırıb.

Dərviş dedi: – Ya Musa, dua et, Allah mənə var versin, yoxsulluqdan canım boğazıma yığılıb. Musa dua edib getdi. Bir neçə gündən sonra Münacatdan qayıtdıqda gördü ki, haman dərviş zəncirlənmiş və başına çoxlu adam toplanmışdır.

Dedi: – Buna nə olmuşdur?

Dedilər: – Şərab içib, dava salmışdır, adam öldürmüşdür. Edamını əmr etmişlər. Musa Əleyhissəlam

1. *Güllüstan. "Azərnəşr". Bakı, 1987, səh.31.*

2. *Yenə orada səh.159.*

dünya yaradıcısının hikmətinə bir daha əfərin dedi, belə bir duayə cürət etdiyi üçün üzür istədi...

Musa – Din tarixində məşhur yəhudi peyğəmbəridir. Musa, Yaqub peyğəmbərin hakimiyyətdə din məsələlərinə baxan oğlu Livinin nəvəsi Amrayın (İmranın) ailəsində, bəni İsrail tayfaları Misir küləliyində olarkən e.ə. 1571-ci ildə Musirdə dünyaya gəlmişdir. Müqəddəs tövrat (beş kitab) Allah tərəfindən ona Sinay dağında verilmişdir. Eramızdan əvvəl 1451-ci ildə, 120 yaşında Moav ölkəsində vəfat etmişdir. Dəfn olunduğu yer məlum deyil. Musa adının lüğəti mənası İbrani (qədim yəhudi) dilində “Sudan xilas olunmuş adam” deməkdir.

4.Hökmüdarların rəftarı haqqındakı fəslinin 3-cü hekayətində yazır¹:

Bir şahzadə haqqında eşitmişəm ki, özü çirkin və qısa boylu, qardaşları isə gözəl və uca idi.

Bir də şah ona alçaq nəzərlə baxıb, etinasızlıq göstərdi. Oğlan həssas idi, başa düşdü və dedi:

–Ata, ağıllı gödək, axmaq uzundan yaxşıdır, hər qaməti uca olanın qiyməti baha olmaz. Qoyun kiçik olsa da təmiz, fil böyük olsa da murdardır.

Şeir

Çox alçaq olsa da Tur dağı² bişək,
Allah dərğahında sayılır yüksək.

Şair bu şeirdə Tur dağının alçaq olmasına baxmayaraq Allah dərğahında yüksək sayılmasını ona görə

1. *Tur dağı – Qırmızı dənizin şimalında Sipayarım adasında yerləşir.*
2. *S.Şirazi. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2004, səh.153.*

misal gətirir ki, Musa peyğəmbər çıxıb Tur dağına, Allah Musaya burada iki mücrü verib, birində 10 cümlədən ibarət qanunlar toplusu, ikincidə isə beş kitabdan ibarət olan “Tövrat”ı. Şair ona görə də Tur dağının alçaq olmasına baxmayaraq müqəddəs, əzəmətli və Allah dərgahında yüksək sayılmasını bildirir və ona işarə edir. S.Şirazin “Büstan” və “Gülüstan” didaktik əsərlərində bədii cəhətdən şeir və nəsr üslubunda yazılmış hekayətlər, şeirlər və beytlərində təsvir olunan: – fədakarlıq, ədalət, tərbiyyə, sevgi və məhəbbət, qadın həyatı, sərxoşluq, xeyirxahlıq, bədxahlıq və digər insani keyfiyyətlər haqda olan nəsihətlər yüz illər əhəmiyyət və təsirini itirməyərək oxucularına bəşəri düşüncələr, faydalı duyğular verir.

S.Şirazi bu nəsihətləri üçün, Büstan və Gülüstan əsərlərində yazdığı hekayətləri, şeirləri və beytləri Süleyman peyğəmbərin e.ə.IX-VIII əsrlərdə yazdığı¹ “əxlaqi məsələlər”i (aforizmlər)i ilə müqaisə edib, təhlil etdikdə, müxtəlif poetik formalarda yazılmalarına baxmayaraq, eyni fəlsəfi ideya və məzmunə malik olduqlarını görməmək olmaz.

Sədi çox ustalıqla “Müqəddəs kitab” Tanaxın poetik əsərlərini və müqəddəs kitaba daxil edilməyən (apoqriflər) adlanan qədim dövrün poetik əsərlərini öyrənib, təhlil edərək onlardan istifadə edib, “Büstan” və “Gülüstan” əsərlərini yazmışdır. Süleyman peyğəmbərin istehsal etdiyi almazdan cilalıyıb əvəz edilməz incilər yaratmışdır.

1. “Müqəddəs kitab” Əhdi-Ətiq.
Bakı, kitab şirkəti, 2004, səh.1016-1066.

ƏLAĞA VAHİD (1895-1965)

Vaqif Musa yazır¹: – Ə.Vahid böyük məhəbbət şairidir, gözəl şairdir. O, bunu özü açıq etiraf edir:

Vahidəm, xalqımın qəzəl şairi,
Məhəbbət şairi, gözəl şairi.

Azərbaycanın görkəmli qəzəlxanı və yaxın şərq dünyasında qəzəlləri oxunan, sevilən görkəmli şair Ə.Vahid “müqəddəs kitab” Tanaxdakı dini poetik əsərlərin aşiqanə məzmunu epizodlarından çox məharətlə istifadə etməsini onun bir sıra qəzəllərində görmək olar.

Şairin çoxsaylı qəzəllərinin daxili beytlərindən aydın görünür ki, o özünə məxsus sadə, dərin eşq və məhəbbət təsirli, aydın başa düşülməli tərzdə yazılmışdır.

Şairin Tanax ilə əlaqədar yazdığı qəzəllərdən nümunələr:

Ən gözəl nəğməyi – Davudu düşünməz cahil,
Bu muğamatı gərək elimli insan oxusun.

Dünyaya vəfa eləmə, çox ağlama, könlüm,
Dünya nə vəfa qıldı Süleymana, tələsmə.

Yusif sevmiş Züleyxa, haqlıdır, haqsız deyil,
Gər sənə yüzlərlə Yusif olsa çakər, Rahilə.

Tanrı məhrum etməsin bir nazlı Yusifdən səni,
Çünki olmuş Yusifi-Kənanə madər Rahilə.

1. Ə.Vahid. qəzəllər. Bakı, 1993. Səh.5

Yusifin eşqi Züleyxanı şərəfdən saldı,
O da zindana düşər oldu Züleyxayə görə.

Gözlərini Yusifin eşqi ilə itirdi Yaqub,
Tapdı gördükdə şəfa ol mahı tabanə gönül.

Mail olsaydı Züleyxaya əgər Yusifi-Misir,
Nə o, min dərddə düşərdi, nə bu zindanə könül.

Ağlamaq eşqdə aşıqlər üçün nöqsandır,
Ki, gərək Yusifin eşqində Züleyxa gülsün.

Demə Məcnuna dəli, bəlkədə, Leyla dəlidir,
Eşq olan yerdə bütün aqili dana dəlidir.

Saldı Yusif kimi öz sevgilisin zindana,
Qoydu rüsvaylığı aləmdə Züleyxa, dəlidir.

ƏMİR XOSROV DƏHLƏVİ (1253-1325)

Əmir Xosrov Dəhləvi zəngin və rəngarəng yaradıcılıq irsi ilə yalnız hind mədəniyyətinin deyil, həmçinin yaxın və orta şərq xalqlarının mənəvi xəzinəsini zənginləşdirən ən parlaq simalardan biridir¹.

Əmir Xosrovun bir şair kimi ən çox təsirləndiyi, yaradıcılığından ilham alıb bəhrələndiyi sənətkar dahi Nizamidir. Nizaminin təkraredilməz sənət yolunu izləyən böyük hind şairi yaxın və orta şərqdə Nizami

1. Ə. X. Dəhləvi. "Şirin və Xosrov". Bakı, 1988. Səh. 182.

ədəbi məktəbinin ən ləyaqətli davamçısı və ölməz müəllimindən sonra ilk “Xəmsə” yaradıcısı kimi şöhrətlənmişdir¹.

Ə.X.Dəhləvi yaxın və orta şərq ölkələrinin bədii-ictimai fikri tarixində böyük xidmətləri olan mütəfəkkir şairdir.

Ə.X.Dəhləvinin əsərlərinə səpələnmiş yəhudi dini rəvayətləri, fəlsəfi anlayışları onun “Müqəddəs kitab” Tanaxın poetik əsərləri ilə bəhərləndiyinə dəlalət edir.

1.Xosrovun öz eşqindən Şirinə söz açması şeirindən:

Gəlməz bu əfsanə kimin yadına,
Sərçə su çiləmiş Nəmrud oduna.

“Xumaş”ın birinci kitabında yazır: – Eramızdan əvvəl 1972-ci ildə Nuh peyğəmbərin nəslindən olan Kuşun ailəsində Nəmrud dünyaya gəlir. Zəmanəsinin qabaqcıl sərkərdələrindən olur. Babil (Bağdad) şəhərinin əsasını qoyur. Bütberəst olur. Nəmrudun baş naziri Teraxın ailəsində Avraam (İbrahimxəlil) eramızdan əvvəl 1812-ci ildə dünyaya gəlir.

Avraam böyüyür və deyir ki, bu dünyanı yaradan var. Atasının büt satan dükanındakı bütləri qırır.

Bu xəbəri eşidən Nəmrud, Avraamı (İbrahimi) odda yandırmaq cəzasına məhkum edir. Güya yanan Avraamın (İbrahimin) üstünə quşlar dimdiyində gətirib su çiləyib və məleykələr onu odda yanmağa qoymayıb və Abraam (İbrahim) oradan salamat çıxıb.

1. *Yenə orada səh.183.*

Şair bu şeirində həmin dini əfsanəyə işarə etmişdir.

2.Xosrovun Mədaindən qaçması şeirində yazır:

Dünya hökmüdarı təkdir dünyada,
Şahid şöhrətinə bütün dünya da,
Güntək orada yansa nur ya-ya ya-ya,
Şöləsi nur saçar bədrli aya.
Süleyman Bilqeysi salsa kəməndə,
Nişanla gözəli üzüklə sən də.

Bilqeyis Süleyman peyğəmbərin istəkli arvadlarından biridir. Şair bu şeirində Şirini Bilqeyse, Xosrovu da Süleyman peyğəmbərə oxşadıb, onunda Süleyman kimi hökmdar olduğunu və Şirini sevib ona qovuşacağı bildirir.

3.Bu dastan bəllidir çoxdan cahana,
(Qarınca töhfəsi şah Süleymana).
Töhfəmin dəyəri, qiyməti hanı?
Bəyən Süleyman tək bu ərnağanı.
Ağılda qarışqa olsam da, nə qəm,
Süleyman yanına boş gəlməmişəm.

Şair bu şeirində Xosrovun şah yanına gəlməsini, onunla apardığı ağıllı rəftarını Süleyman peyğəmbərin Tanaxda yazılmış “Qarışqa töhfəsi” adlı rəvayətləri ilə əlaqələndirib yazıb göstərir.

MOLLA PƏNAH VAQİF (1717-1797)

M.P.Vaqif Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində xüsusi yer tutan görkəmli sənətkarlardan biridir. Siyasi və ədəbi fəaliyyəti ilə xalqa bağlı olan bu şair şifahi xalq ədəbiyyatı ruhunda çoxlu şeirlər yazmışdı. Bu əsərlər geniş oxucu kütlələri tərəfindən məclislərdə, yığıncaqlarda dərin məhəbbətlə qarşılanmış və qarşılanmaqdadır. Realist şeirin ilk nümunələri onun adı ilə bağlıdır.

M.P.Vaqifin ədəbi irsi əsasən XIX əsrin ikinci yarısında öyrənməyə başlanmışdı. Onun qoşmalarını, qəzəllərini, müxəmməslərini və müstəzadlarını oxuyanda məlum olur ki, şair mollaxana təhsili alsa da özündən əvvəl gələn şairlərin şeirləri ilə tanış olmuş və qədim yəhudilərin tövratından bəhərlənmişdir.

Molla Vəli Vidadiyə həsr etdiyi “Düşər” qəzəlinin bir yerində şair yazır¹:

Ey Vidadi, səmi-hicrinə kirifdar olmaq,
Bir sənə, bir mənə, bir Yusifi-Kənanə düşər.

Müxəmməslərin “Xoş gəldin”də yazır²:

Səvadi-Misr xalın Yusifi-Kənanə, xoş gəldin!
Gözüm, könlüm, əzizim,
qəlbimin Xəqani xoş gəldin!

1.M.P.Vaqif. Şeirlər. Bakı, 1956, səh.140.

2.M.P.Vaqif. Şeirlər. Bakı, 1956, səh.178

Münəvvər eylədin bu didəyi-giryarı
xoş gəldin!

Bütün şərq ölkələrində şöhrət qazanan “Qəbusnamə” kitabının əhatə etdiyi mövzulardan “nəsihətnamələri”: “Düşməndən ehtiyatlı olmaq qaydaları”, “Övlad tərbiyə etmək və onun qaydaları”, “Dost seçmək və onun qaydaları”, “Ata və anaya hörmət”, “Özünü idarə etmək qaydaları” və s. haqda yazılmış məsələlər və nəsihətləri Süleymanın hikmətli məsəlləri kitabındakı: hikmət mənbəi, hikmətin dəyəri, hikmət çağırır, hikmətlilərin sözləri və digər nəsihətləri ilə müqaisə etdikdə eyni spesefiq xüsusiyyətdə, eyni fəlsəfi ideya və fəlsəfi mühakimələrin yürüdülməsi və həll üçün yazılmaları müəyyən olunur.

İ.Şirin
Ş.Sumaliev

SON SÖZ

Yaxın və orta şərq ədəbi əsərləri ilə “Müqəddəs kitab” Tanaxın (tövrat) əlaqələrini müəyyən etmək üçün, orta əsir yaxın və orta şərq çox sayı şair və yazıçıların bir neçəsinin bəzi əsərlərindən nümunələr götürülüb yazılmışdır.

Başlanğıcını eramızdan əvvəl XII-XI əsrlərdən götürən yaxın və orta şərq ədəbi mədəniyyəti: “Yusif və onun qardaşları əhvalatı”, Davud peyğəmbərin “Zəbur”u, Süleyman peyğəmbərin “Nəğmələr nəğməsi”, Yeremya peyğəmbərin mərsiyələri və digər dini poetik əsərlər ilə başlanır.

Dini ədəbi mədəniyyət, tarixi inkişaf prosesində bir çox ictimai-siyasi farmasiyalarla üz-üzə gəlib insanların daxili təkamülü və yeni fəlsəfi mühakimələri nəticəsində rəngarəng poetik fikirlər əsasında inkişaf edib hal-hazırkı yüksək səviyyəyə çatmışdır.

Yaxın və orta şərq şair və yazıçıları arasında əsərlərində Süleyman taxtına və onun əxlaqi məsələlərinə (aforizmlər) müraciət etməyən, Yusifin səxavətini, xeyrixahlığını və gözəlliyini təsvir etməyən şair və yazıçı tapmaq mümkün deyil.

Müəyyən olur ki, orta əsrin əvvəllərindən başlayaraq yaxın və orta şərq şair və yazıçıları üçün zəngin xalq yaradıcılığı olan əfsanə və rəvayətlər əsasında dindən kənar ədəbiyyatın yaranması, yazılması və inkişaf etməsi üçün “Müqəddəs kitab” – Tanax ilk yazılı ədəbi mənbə kimi böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Yusif və onun qardaşları əhvalatı, “Müqəddəs kitab” –Tanaxa ilk dəfə hekayə kimi daxil edilib, hal-hazıra qədər də hekayə kimi oxunub və söylənilir. Yusif və onun qardaşları əhvalatı çox sahəli olub başqa mövcud olan dastanlardan fərqlənir, daha geniş və bir sıra ictimai-siyasi amillərlə əlaqədar olması ilə yaxın və orta şərqdə Yusif və Züleyxa aşiqyanə məzmunlu poema kimi çoxlu rəngarəng əlavələr və bənzətmələr etməklə öz zövqlərinə uyğun 100-dən artıq müxtəlif janrlı eşq və məhəbbət dastanı yazmışlar və onu dünyaya mədəniyyət xəzinəsinə daxil olmuş əsərlər sırasına çıxarmışlar.

İndiyə qədər çox sahəli “Yusif və onun qardaşları əhvalatı” əsasında Yusifin bir dövlət xadimi kimi Misir padşahlığında 40 il ərzində etdiyi xidmət və göstərdiyi sücaətdən və eləcə də bəni İsrail tayfalarının Misirdə yaşayıb, artıb bir millət kimi formalaşmasında Yusifin göstərdiyi fəaliyyəti haqda öz xəlqi tərəfindən dolğun və sanballı əsərlər yazılmamışdır.

Yusifin tarixi yəhudi millətinin yaranıb, yaşayıb və bir millət kimi formalaşması tarixidir. Yusifin tarixi qədim dünya tarixinin mühüm hissələrindən biridir.

Yusifin tayfa və xalqı qarşısındakı xidmətlərini açıqlamaq və göstərmək üçün təkcə onu yazıb göstərmək kifayətdir ki, Yusif, atası Yaqubu dəvət edib ailəsi ilə Misir padşahlığına aparanda, Yaqub 70 nəfərdən ibarət öz ailə üzvləri ilə köçüb Misir ölkəsinə getmişdir. Yusifin təşkilatçılığı və hər tərəfli köməyi sayəsində bu Yaqubun 70 nəfərdən ibarət ailəsi Misir öl-

kəsində yaşayıb, artıb, Misir ölkəsindən qayıdıb doğma vətənləri olan Kənan ölkəsinə gələndə, 600 mindən 20 yaşından yuxarı kişi, qadın və uşaqlar daxil olmaqla 3 (üç) milyondan artıq bəni İsrail əhalisi olmuşdur ki, bu əhali əsasında dünyanın qədim imperialarından olan İsrail imperiası (dövləti) yaranmışdır.

İ.Şirin
İsrail Yazıçılar Birliyinin üzvü

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Müqəddəs kitab (Əhdi-Ətiq, Əhdi cədid). “Bakı kitab şirkəti”, 2004.
2. Xəqani Şirvani. “Azərnəşr”, 1987.
3. Nizami Gəncəvi 20 cildde (4-cü cild), 1985.
4. Ömər Xəyyam. Bakı, 1984.
5. Sədi Şirazi. “Seçilmiş əsərləri”. Bakı, 2004.
6. Məhəmməd Füzuli, 7-ci cild. Bakı, 1986.
7. İmaməddin Nəsimi, 5-ci cild. Bakı, 1985.
8. Şota Rustaveli, Əmir Xosrov Dəhləvi. “Pələng dərisi geymiş pəhləvan”, Şirin və Xosrov, Bakı, “Yazıçı”, 1988.
9. Əliağa Vahid. “Qəzəllər”, Bakı, 1993.
10. Qəbusnamə. Bakı, 2005.
11. Abdurrəhman Cami Abbasəli Quliyev (Sarovlu). “Yusif və Züleyxa” poeması.
12. Ə.A. Vahid. “Aforizmlər”. “Azərnəşr”, 1990.
13. История Еврейского Народа-Яков Изакис, 1992, I-II год.
14. Еврейский мир Иосиф Телуцкии Москва. Ерусалим, 1995.
15. Зарубежная Литература. Москва, 1984.
16. Мир Еврейство. Давид Харрис, 1994.
17. Zəbur. “Bakı kitab şirkəti”, 2004.
18. Süleyman peyğəmbər. “Əxlaqi məsələlər” (aforizmlər)
19. Süleyman peyğəmbər. “Nəğmələr, nəğməsi”.
20. Süleyman peyğəmbər. VAİZin kitabı.

21.İOBun (Əyyubun) kitabı.

22.Jurnal “Дружба” (Орган средный Азиатский еврейский община).

23.Müqəddəs kitab – Əhdi-Ətiq (Tövrat, Zəbur və peyğəmbərlərin kitabları), Bakı, 2004.

24.Nizami Gəncəvi. “Leyli və Məcnun”, Bakı, 2004.

25.Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı, Bakı, “Maarif” nəşriyyat, 1970.

26.Sədi Şirazi. “Gülüstan”, 1987.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Azərbaycan əlifbası.....	3
Yaxın və Orta Şərq ədəbi əsərləri ilə “Müqəddəs kitab” – Tanaxın (Tövrətin) əlaqələri.....	4
Müqəddəs kitab – Tanaxın ilk tərcümələri.....	25
Yəhudi ilahiyyəti poetik əsərləri ilə əlaqədar əsər yazan Yaxın və Orta Şərq şair və yazıçılarının bəzilərinin əsərlərindən nümunələr	
Nizami Gəncəvi.....	40
Xaqani Şirvani.....	46
Ömər Xəyyam.....	49
Məhəmməd Füzuli.....	53
İmadəddin Nəsimi.....	57
Sədi Şirazi.....	60
Əlağa Vahid.....	64
Əmir Xosrov Dəhləvi.....	65
Molla Pənah Vaqif (<i>Ş.İlya</i>).....	68
Son söz (<i>Ş.İlya</i>).....	70
İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	73

Kompüter icraçısı
Cəmilə Akifqızı
Çapçı Xədicə Akifqızı
İstehsalat müdiri Fəzilə Bəhlulqızı
Çapa imzalanıb 21.01.2013
Format 60x84 1/16
Sayı 300

ŞİRİN İLYA
MÜQƏDDƏS KİTAB – TÖVRATIN
YAXIN VƏ ORTA ŞƏRQ
ƏDƏBİ ƏSƏRLƏRİNƏ TƏSİRİ
Bakı-Şirvannəşr-2013